

יזנושם

ירושלים

גיליון 55, סתיו תש"ע, 2009

עד כמה הם ידעו?

(עמ' 2-3)

השואה בקולנוע וברדיו בזמן אמת

בהוצאת יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

יו"ר המועצה: הרב ישראל מאיר לאו

סגני יו"ר המועצה:

ד"ר יצחק ארד

פרופ' אלי ויזל

ד"ר ישראל זינגר

יו"ר ההנהלה: אבנר שלו

מנכ"ל: נתן איתן

ראש המכון הבין-לאומי

לחקר השואה: פרופ' דוד בנקיר

ההיסטוריון הראשי: פרופ' דן מכתן

יועצים אקדמיים:

פרופ' יהודה באואר

פרופ' ישראל גוטמן

חברי הנהלת יד ושם:

לינדה אולמרט, עדנה בן-חורין, אברהם דובדבני,

מתיתיהו דרובלס, משה העליון, עו"ד שושנה יונשל,

אלי זבורובסקי, דודי זילברשלאג, ציפי ליבני, יחיאל לקט,

עו"ד שלי (שלמה) מלכה, חיים צ'סלר, ברוך שוב,

ד"ר שמשון שושני, אפי שטנצלר, אמירה שטרן,

עו"ד דב שילנסקי

מערכת כתב העת

עורכת ראשית: איריס רוזנברג

עורכת בפועל: לאה גולדשטיין

חברי מערכת:

יפעת בכרך-רון

דבורה ברמן

סינטיה וורוצלבסקי

סוזן ויסברג

אסתי יערי

רכזת מערכת: לילך תמיר-איטח

עריכת הלשון: פנינה לוי

תרגום: עמיר וולף, חבר מתרגמים בע"מ

סיוע:

אלכסנדר אברהם, אנני אייזן, שעה בן יהודה,

פרופ' דוד בנקיר, רחל ברקאי, רואי גרין, עמיר וולף,

הלל סולומון, לימור קארו, רותי שחר-זריפי

צילום: יוסי בן דוד, יצחק הרי

הפקה: מפעלי כתר בע"מ

עיצוב: סטפני ורותי עיצוב

כתב העת מתפרסם בסיוע קבוצת עזריאלי.

ISSN 0793-6974

©אפשר לצטט תוך ציון המקור.

רשות הזיכרון – יד ושם

נתמכת בפעולותיה על ידי

משרד החינוך

וועידת התביעות

עד כמה ה

אסתי יערי

תוכן עניינים

עד כמה הם ידעו? ■ 2-3

השואה בקולנוע וברדיו בזמן אמת

חינוך ■ 4-6

בין שבר להמשכיות ■ 4

כינוס המורים הארצי השלישי

נוער פלסטיני ביד ושם ■ 5

זרקור על הבוגרים ■ 5

יואכים וייסנר, אוסטריה

פעילויות חינוכיות לציבור החרדי ■ 6

תכניות בית הספר המרכזי זכות להערכה יוצאת

דופן ■ 6

חדש בבית הספר הווירטואלי ■ 6

מסעו של ספר תפילות ■ 7

שמירת הזיכרונות ■ 8

עדייות ניצולים לאורך השנים

"כישלון אנושי" ■ 9

זוכה פרס אבנר שלו לשנת 2009

כינוס בין-לאומי: ■ 10-11

70 שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה

והשפעתה על גורל היהודים

"לא שכחתי אותו ליום אחד" ■ 12

מצילו של הרב לאו זוכה בתואר חסיד אומות

העולם

פרסומים חדשים ■ 13

חדשות ■ 14-17

ידידים ברחבי העולם ■ 18-19

חדש על המדף ■ 20

■ אחת השאלות המטרידות ביותר באשר ל"עומדים

מנגד" בתקופת השואה הייתה תמיד מה הם ידעו

על תכניות הנאצים בעניין היהודים, כיצד קיבלו את

המידע, וכמובן מתי. האם הצרפתי הטיפוסי בפריז

ידע מה קורה ליהודים המגורשים מארצו? ומה באשר

לפולנים שראו את הרכבות עמוסות האסירים שנסעו

בכל רחבי המדינה? האם הייתה דרך לדעת מה באמת

מתרחש באירופה? בעלות הברית ספגו ביקורת על

שלא עשו די להצלת יהודי אירופה, אך האם היה

בידיהן די מידע כדי לאלצן לפעול?

שאלות אלו ואחרות עמדו במוקד סדנה לימודית

בת שבוע שהתקיימה בעת האחרונה במכון הבין-לאומי

לחקר השואה ביד ושם. הסדנה הייחודית בחנה את

אופני סיקור השואה באמצעי התקשורת השונים

– במיוחד באירופה – בתקופת מלחמת העולם

השנייה, והשתתפו בה חוקרי שואה ממדינות שונות,

ובהן ישראל, קנדה, גרמניה, איטליה, בלגיה, בריטניה,

הונגריה, רוסיה, הולנד וארצות הברית. בסדנה דנו

המשתתפים בדיונים מעמיקים על אופני סיקור השואה

באמצעי התקשורת השונים בזמן האירועים.

"בפעם הראשונה הניבה הסדנה מחקר רציני

על הסיקור התקשורתי של השואה בזמן אמת",

מסביר פרופ' דוד בנקיר, ראש המכון הבין-לאומי

לחקר השואה ביד ושם. "למעשה מקצת המחקר

שהוצג נעשה במיוחד למפגש זה. הסדנה בחנה

מגוון אמצעי תקשורת ואזורים גאוגרפיים וסייעה

להבהיר מה ידעו העומדים מנגד על אודות השואה

בזמן אמת. כמו כן הסדנה אפשרה הבנה מעמיקה

יותר של השימוש שעשו הנאצים באמצעי התקשורת

לצורכי מניפולציה בדעת הקהל".

הגרמנים ייעדו את התעמולה שלהם – באמצעות

כרזות, סרטים, עיתונים או יומני חדשות – למגזרי

אוכלוסייה מסוימים. ד"ר קרסטן שטוטרסהיים שבדקה

יומני חדשות בגרמניה וד"ר רואל וינקל שבדק חתך

רוחב של יומני חדשות במדינות שונות באירופה

הצביעו על אסטרטגיית תעמולה גרמנית שכיוונה

את ההמון הפשוט בשלהי שנות ה-30 ובשנות

המלחמה לאנטישמיות כך שכאשר גירוש היהודים

יצא לפועל, כבר הורגלו האוכלוסיות המקומיות שלא

לחשוב כלל על יהודים. כך קרה שבגרמניה ובאזורים

אחרים באירופה, משעה שפרצה המלחמה והמדיניות

האנטי-יהודית של הנאצים החלה להתממש, התופעה

הבולטת ביומני החדשות הייתה התעלמות מהיהודים.

במערב אירופה נעלמו היהודים מהשכונות ומיומני

החדשות בעת ובעונה אחת. עם זאת ד"ר יאן גרבובסקי

■ בשער: כתב המלחמה של חברת השידור הקנדית

מתיו הולטון מדווח משהה הקרב בסיציליה, איטליה,

20 באוגוסט 1943.

השוואה בקולנוע וברדיו בזמן אמת

DEMOCRACY'S FAILURE TO FIGHT JEWS' CAUSE BRANDED WAR FACTOR

Reluctance to Put Brake on Anti-Semitic Barbarism in Its Early Stages Last Peace So Disturbed Served But to Imperil Peace, Says New Republic

The Jewish Labor Committee... which represents 500,000 organized Jewish workers in the United States and Canada, appeals to every Jew to make their voices heard in the fight to stop the German... and to demand that the United States... should not be a party to the... of the Jewish people.

WHAT HAS HAPPENED TO THE JEWS OF EUROPE

TORONTO DAILY STAR, FRIDAY, SEPTEMBER 10, 1943

TOTAL FOR EACH COUNTRY IN 1939

Country	Remaining 1943	Gross Loss
Poland	~1,000,000	~3,000,000
U.S.L. (Occupied Areas)	~1,000,000	~1,000,000
Rumania	~1,000,000	~1,000,000
France	~1,000,000	~1,000,000
Czechoslovakia	~1,000,000	~1,000,000
Germany	~1,000,000	~1,000,000
Holland	~1,000,000	~1,000,000
Lithuania	~1,000,000	~1,000,000
Belgium	~1,000,000	~1,000,000
Latvia	~1,000,000	~1,000,000
Yugoslavia	~1,000,000	~1,000,000
Greece	~1,000,000	~1,000,000
Austria	~1,000,000	~1,000,000

THIS CHART SHOWS THE GROSS DECREASE IN THE JEWISH POPULATION OF EUROPE

STAR PAVES WAY TO HOME SWAPS

Special Ads Enable Home-seekers to Exchange Rentals

Bring together all the people who want to find new homes to rent and it would be found that an exchange of living quarters between some of the parties would fill the bill.

RELIABLE STARKMAN NEVER CLOSED DEPENDABLE

THICK SAUCE BY CROSSE & BLACKWELL

First To Use KIWI in Canada Were the "Mounties"

CHAPTER ONE

There is no greater hero than the Kiwi... it is a national product... it was the hands of the Kiwi...

בקוויבק למשל לא הביעו רחמים רבים כל כך על צרתם של היהודים. המשתתפים הסכימו כי יש צורך במחקרים נוספים, במיוחד בבדיקה השואתית של מה שהתרחש במדינות בעלות הברית. רוב החוקרים היו תמימי דעים כי נושא הראוי למחקר נוסף הוא השפעתו של סיקור השואה בתקשורת על עמדות האנשים.

"עשרת הימים של הסדנה היו מאלפים עבורי ואפשרו לי להכיר חוקרי שואה מכובדים רבים באווירה תוססת", אמר ד"ר קולין שינדלר שהציג מאמר שכתורתו "מסע בזמן: בתוך גרמניה הנאצית 1938". "החוויה שעברתי ביד ושם עוררה בי את ההשראה להתחיל לעבוד על תחקיר לתכנית טלוויזיה חדשה מיד עם שובי לקיימברידג'."

הסדנה "השואה בקולנוע וברדיו בזמן אמת" התקיימה ביד ושם בימים 13-20 ביולי 2009 בתמיכתה הנידבה של קרן משפחת גוטריס.

אמצעי תקשורת מרכזיים – תאגיד השידור הקנדי (CBC) והעיתון טורנטו דיילי סטאר – והגיע למסקנה כי לפחות באמצעי תקשורת אלו פורסמו דיווחים על השואה. ואכן ב-1943 הציג העיתון טבלה שנועדה לענות על השאלה מה קרה ליהודי אירופה, ובכינוס **במערב אירופה נעלמו היהודים מהשכונות ומיומני החדשות בעת ובעונה אחת**

של ועידת ברמודה באפריל 1943 התראייין הפעיל הפוליטי ווטסון טומפסון ברשת הרדיו הלאומית CBC על ההשמדה ההמונית של יהודים בידי יחידות של האס-אס בברית המועצות ועל מחנות ההשמדה בפולין, גינה את אדישותה של קנדה לקרבנות היהודים וקרא להציל מיד את יהודי אירופה. ד"ר פריס ציין בזיהירות כי דוגמה זו אינה מייצגת בהכרח את כלל התקשורת הקנדית והוסיף שהעיתונים

מציין כי בפולין, שם היו ממוקמים מחנות המוות, היה המצב שונה. הפולנים הוזנו במידע שהועבר אליהם באמצעות התעמולה הגרמנית או בפרסומי המחתרת החשאית. כרזות ודיווחי חדשות נעשו בהדרגה יותר ויותר אנטישמיים והתריעו בפני הפולנים שהיהודים הם סוכני מוות מסוכנים. גרובובסקי הוסיף וציין את הממצא המאלף שכאשר הועברו דיווחים על רצח המוני של יהודים באמצעות עיתון המחתרת או בשידורי ה-BBC בשפה הפולנית, קראו פעילי מחתרת מקומיים לשירות החדשות שבסיסו בלונדון להפסיק לשדר ידיעות אזהדות ליהודים שאינן מקדמות את המטרה הפוליטית.

"העומדים מנגד באירופה ידעו מה מתרחש", ציין פרופ' בנקיר. "אפילו אם הדברים לא נאמרו במפורש – והם מעולם לא נאמרו במפורש – שנים של תעמולה הכינו את עמי אירופה למשמעות של העמסת יהודים על גבי משאיות ליעד 'לא ידוע'."

בהפניית זרקור אל התקשורת הקנדית חקר ד"ר אולריך פריסה מאוניברסיטת אונטריו המערבית שני

בין שבר להמשכיות

כינוס המורים הארצי השלישי

רינת ריבק-וואגון

והאחרון. מנהלת בית הספר דורית נובק מסבירה: "ביום השלישי של הכינוס למדנו על המשמעות של השואה במחשבה וברוח של החברה הישראלית ושל העולם המודרני". אנשי הגות, אמנות, משפט, דת ורוח הזמנו לפאנל ולהרצאות כדי לחדד את ההבנה כי "הנוכחות של השואה מחלחלת לתוך ההווה שלנו, ותפקידנו ללמוד ולחשוף את הקשרים המורכבים מתוך ההנחה שאדם מודע הוא אדם שלם יותר". הממד האמנותי והמוזיקלי בכינוס רומם את רוחם של משתתפי הכינוס. כשניגן הכינור את "והעיקר לא לפחד כלל", אכן שררה באוהל אווירה חזקה של שותפות גורל. תחושות דומות ליוו את משתתפי הכינוס גם לקראת סיום היום השלישי לשמע שירתם הנקייה והמזככת של בני משפחה ואך הגדולה, שאביהם היה בן המשפחה היחיד ששרד בשואה. "רק בגלל הרוח", שרו האחים, והמשתתפים יצאו לדרך של תקווה ושל עשייה חינוכית משופרת.

קבוצות הדיון, הסדנאות והסדורים בשעות הצהריים הדגישו ופיתחו את הרעיונות שהודגשו בפאנלים של הבוקר. "הבנתי תוך כדי השתתפות בקבוצת הדיון ובסדנאות את החשיבות של לימוד השואה באופן שיעורר עניין", סיפרה יפה טדגי, מורה להיסטוריה בחטיבה עליונה בבאר שבע. "בכינוס התחדדה אצלי התחושה שצריך לעסוק בשואה מכיוונים שונים ולא רק בידע כפי שנדרש בבגרות".

"עבור משתתפים רבים שהשתלמו אצלנו בשנים האחרונות היה הכינוס שיאו של תהליך", מסבירה שרית הוך מרקוביץ, מנהלת המגמה להכשרת מורים שניהלה את הכינוס. "מעבר לעניין האינטלקטואלי, המורים עברו חוויה רגשית. אני מקווה שהכינוס שהיה כל כך משמעותי עבורם יעודד את המורים להמשיך וללמוד ואז ממילא להעמיק את הפעילות בשטח". גם תחושת האחריות לא איחרה לבוא. הניה פינקלשטיין, סגנית מנהלת בית הספר אורן בעפולה, שלחה מיד לאחר הכינוס מכתב נלהב לרכזת ההשתלמויות בצפון: "ההשתלמות רק הוכיחה שלימודי השואה אינם נחלתם של מורי ההיסטוריה או הספרות אלא של כלל מורי ישראל ואזרחיה [...] יצאתי משם בתחושת גאווה שלא הרגשתי זמן רב". "קבענו לעצמנו רף גבוה, ולכן כבר מתחילים להתכונן לכינוס הבא", סיכמה הוך מרקוביץ. "אנחנו לומדים ללא הרף מהמורים ומהמחקר ומחילים את מה שלמדנו בדרכי הפעולה, בחומרים ובהוראה".

הכותבת עובדת במגמה להכשרת מורים בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

יושב ראש מנהלת ארגון המורים רן ארז נושא דברים ביום הראשון של כינוס המורים הארצי ביד ושם.

היום השני יוחד לנושא "לספר את סיפור השבר ללא משבר – הוראת השואה היום". דילמות המחנכים מיומו הראשון של הכינוס היו ביום זה לנושאים שהמורים צריכים לעסוק בהם בכיתותיהם. אל קדמת הבמה הועברו דילמות עכשוויות: כיצד נלמד את בני הדור הצעיר על שאירע בעבר? שולמית אימבר, המנהלת הפדגוגית של בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם, הציגה את התפיסה החינוכית של יד ושם, ולפיה תפקיד המחנך להעניק משמעויות חינוכיות וערכיות לסיפור ההיסטורי כאשר חשיבותה העליונה של הוראת השואה היא לימוד על החיים היהודיים שקדמו לשבר ועיסוק בדרכי ההתמודדות בימי השבר ובמאמץ שעשו ניצולי השואה לחזור ולחיות, "כל זאת מתוך כוונה עמוקה ומשמעותית לחלץ את תווי פניהם של קרבנות השואה, ובעשותנו כן, עלינו להקפיד וללמד בדרך שמתאימה לגיל וליכולת של הלומד".

השפעת השואה על עולם המחשבה והחברה של אחרי המלחמה הייתה נושא היום השלישי

■ **עצמת השבר שהחריבה עולם של רוח, נפש וגוף יהודיים היא תהום פעורה שחיפשה ועודנה מחפשת דרכים להתמודדות ולהבנה.** לכינוס המורים הארצי השלישי שהתקיים בבית הספר המרכזי להוראת השואה בתחילת יולי באו מכל קצות הארץ יותר מ-900 אנשי חינוך, בהם ניצולי שואה, כדי לעסוק בנושאים ערכיים ולגבש מחשבות ודרכי פעולה בנושא חינוך ושואה במאה ה-21.

יומו הראשון של הכינוס יוחד לנושא "מחנכים ומנהיגים אל מול השבר". בפאנל הפותח הוצגו דרכי פעולתם של מורים ומנהיגים בשעה שהבינו ססדרי עולם התהפכו. "אבא קובנר מגדיר את היהדות תרבות של ציבור", ציינה פרופ' דינה פורת, "וביטוי לכך אפשר לראות בהתלכדות מכל הסוגים ובניסיון לתת מענה לבעיות חברתיות בוערות". את חשיבותו של החינוך בימי השבר היטיבה לתאר אסתר פרבשטיין: "גדולת המחנך בשעת השבר היא היכולת להגמיש את דעותיו ואת שיטותיו על פי צורכי הציבור".

נוער פלסטיני ביד ושם

יעקב יניב

קורס להכשרת מדריכים למשלחות נוער לפולין בשנת תש"ע

■ **בינואר 2010 יפתח הקורס החדש להכשרת מדריכים למשלחות נוער לפולין.** היקף הקורס הוא כ-270 שעות לימוד, ובכללן סיור לימודי בפולין. הלימודים יתקיימו בכל יום רביעי בשבוע בשעות 9:00 עד 19:00 ויסיימו בחודש אוגוסט 2010. לקורסים יתקבלו העומדים ב**שני** התנאים האלה:

א. בעלי השכלה אקדמית ותואר ראשון לפחות בתחום מדעי החברה, הרוח והחינוך וניסיון בהדרכת בני נוער ותלמידים, או מורים בעלי השכלה אקדמית ותואר ראשון לפחות העוסקים בהוראה בחטיבות העליונות בלבד

ב. מי שעברו בהצלחה הכשרה במרכז הערכה לתפקיד מדריך משלחות נוער פולין (למרכז הערכה לתפקיד יוזמן רק מועמדים העומדים בתנאי שבסעיף א').

משתתפי הקורס אשר יסיימו את לימודיהם בהצלחה יחויבו בהדרכת סטז' של בני נוער היוצאים לפולין במסגרת המשלחות המאושרות על ידי משרד החינוך.

המעוניינים להצטרף לקורס ועומדים בתנאי הקבלה מתבקשים למלא טופסי הרשמה ולשלוח את קורות החיים לבית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם, לחני, בפקס 02-6443634 או במייל hanni.efrimov@yadvashem.org.il למידע נוסף: 02-6443558

העם היהודי. משתתפי הביקור הסכימו לחלוטין עם הגדרות אלו הממצות את סיבת הגעתם. בסיוור ממושך במוזאון לתולדות השואה הציג מג'האד למשתתפים לבקר באתר יד ושם בערבית, והמשתתפים התעניינו מאוד בסוגיות השונות שהועלו בהדרכה ושעניינן גורל העם היהודי במלחמת העולם השנייה. בשיחות במהלך ההדרכה ובשיחת הסיכום הם שאלו שאלות רבות על המצב באזורנו כיום בהקשר של אירועי העבר. השאלות נשאלו בתום לב, לא בהתרסה, ונענו בפירוט. בשל אופייה המיוחד של הקבוצה לא היה אפשר להתחמק מדיון בשאלות מסוג זה, והיה חשוב להסביר כי אירוע או מושג מהעבר אין לו שום קשר להווה גם אם המושג הלשוני זהה. בשיחת הסיכום אמרו המשתתפים כי מעולם לא נחשפו לפנייהם עומק האירועים ומשמעותם, והם הדגישו את חשיבות הביקור בעיניהם.

מארגן הקבוצה ייחס חשיבות עצומה לביקור ולתוצאותיו. "לא מקבלים אצלנו את השואה ומכחישים את קיומה", אמר אחד המשתתפים בשיחות שנעשו בשבוע מהביקור. "אנו שקועים רק בסבל שלנו ובבעייתנו ולא נותנים את הדעת כי קיים סבל נוסף אצל אחרים. הביקור הוכיח כי יש מי שסבלו אף יותר מאתנו".

אין בביקור אחד כדי לחולל שינוי בגישת החברה הפלסטינית למלחמת העולם השנייה ולשואה, אך הוא הוכיח כי בשיח פתוח, ישיר ובלתי אמצעי אפשר לגשר על פערים עצומים ועל מחסומים אין-ספור ולפתוח כדי סדק צר בחומות האטומות. דורית נובק, מנהלת בית הספר המרכזי להוראת השואה, קראה לקבוצות נוספות של צעירים פלסטינים לבקר ביד ושם.

הכותב מדריך בערבית במגמת ההדרכה בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

■ **ב-17 יולי 2009 ביקרה ביד ושם קבוצה ראשונה של 16 בני נוער פלסטינים, בני הכפר מסחה מאזור השומרון.** את הביקור יזם בן הכפר הלומד זה כמה שנים בארצות הברית ושארנן צעירים בכפרו לפעילויות שונות במחנה קיץ כשהגיע לחופשת קיץ בארץ. הנסיעה ליד ושם ארכה בפועל כשלוש שעות, לרבות זמן המעבר במחסום הכניסה לירושלים. הדרך האמתית – ובה מחסומים פסיכולוגיים, תודעתיים, לאומיים (גם דעות קדומות) ועוד – שהיה עליהם לעבור כדי להגיע ליד ושם הייתה ארוכה יותר לאין שיעור.

■ בני נוער פלסטינים ממסחה מסיירים במוזאון לתולדות השואה עם מדריכים יעקב יניב.

הביקור כולו התנהל בשפה הערבית. בשיחת הפתיחה הציגו המשתתפים את ידיעותיהם בנושא השואה, ובה התברר כי הן דלות ואף מוטעות. דוגמה: מספר הנרצחים בשואה נע בין 500 לחצי מיליון ועד 6 מיליון. על הגטאות לא ידעו המשתתפים דבר. אך מוקד השיחה היה הסיבה והמניע להגעתם. מארגן הקבוצה ויזם הביקור מג'האד סיפר כי כשהיה בארצות הברית, פגש רבים, יהודים ושאנים יהודים, ומהם שמע רבות על אודות השואה. הוא הבין כי כדי "להכיר טוב יותר את שכנינו, עלינו להכיר לעומק את אירועי מלחמת העולם השנייה ואת גורלם של היהודים בה. עלינו להבין את השפעת השואה על

זרקור על הבוגרים

מדי שנה בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם עורך מאות סמינרים וכינוסים, בעשרות שפות, למחנכים ולסטודנטים בארץ ובעולם. הנה אחד מבוגרי בית הספר ומה שהשיג מאז השתתף בסמינר חינוכי ביד ושם:

■ **ב-2004 הגיע המורה הוותיק להיסטוריה ולאנגלית יואכים וייסנר מברנג' שבאוסטריה ליד ושם להשתתף בסמינר לימודי.** בסמינר הוא פגש בניצול השואה נפתלי פירסט ששרד ממחנה הריכוז בוכנוולד ועלה לישראל ב-1949. "הסיפור של נפתלי פשוט כבש אותי", משחזר וייסנר, "לא יכולתי להוציא אותו מהראש". השניים היו לחברים טובים.

בחמש השנים הבאות נשזרו חייהם של וייסנר ושל פירסט זה בזה. וייסנר הזמין את פירסט להעיד לפני תלמידים ומורים בכמה ערים ברחבי אוסטריה, ויחד הם השתתפו בטקס לציון יום השנה ה-60 לשחרור בוכנוולד. וייסנר גם תכנן ופיתח כלי פדגוגי, **לספר את סיפורו של נפתלי פירסט: ניצול בוכנוולד**, והוא קטף פרס עיצוב אירופי בראשית השנה. ערכת הלימוד הוכנה בשיתוף פעולה מלא עם בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם: ד"ר נועה מקייטן,

יואכים וייסנר אוסטריה

■ בוגר בית הספר המרכזי להוראת השואה יואכים וייסנר (מימין) מציג חלק מערכתו החינוכית על ניצול השואה נפתלי פירסט (משמאל).

אוסטרים שלמדו ביד ושם בתשע השנים האחרונות, וכן אלפי מורים מכל רחבי היבשת המבינים שהגיעה השעה להתמודד עם נרטיבים ישנים ולשלב טכניקות חדשות בהוראת תוכן מורכב וקשה זה בכיתות. הוא דוגמה ומופת למה שבוגריו מסוגלים להשיג."

פעילויות חינוכיות לציבור החרדי נאווה וייס

חומרים חינוכיים ממגוון הכלים הדידקטיים הייחודיים שפותחו ביד ושם לציבור החרדי, לרבות הערכה **ילדות והתבגרות בעולם של חורבן** שנכתבה לצורך לימוד הנושא בתלמודי תורה ושיצאה לאור בימים אלו. כמו כן נערכו סיורים במזאון לתולדות השואה ובאתר, וצוות פרויקט איסוף שמות הנספים הציג את עבודתו בציבור החרדי.

הכינוסים התקיימו בשיתוף אגף החינוך החרדי בעיריית ירושלים. הרב איתמר ברעזר, מנהל האגף, כיבד בנוכחותו את מושב הסיכום של כינוס המלמדים שהתקיים בבית הכנסת. את ההרצאות התורניות נשא הרב רפאל אויערבך בכינוס המורות, הרב מרדכי נויגרשל בכינוס פרחי ההוראה והרב שלמה שלומוביץ, מנהל המחלקה הפדגוגית בחינוך העצמאי, בכינוס המלמדים.

הכותבת היא ראש המדור החרדי במגמה להכשרת מורים בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

הפנים של הציווי המצוטט בפסוק: "זכור" – הציווי שעניינו עצם מהות הזכירה; ו"בינו" – הציווי להתבונן, ללמוד מהעבר ולהסיק מסקנות לעתיד.

בימי "בין המצרים" התקיימו שלושה כינוסים ביד ושם, ובהם השתתפו כ-1,000 מלמדים בתלמודי תורה, מורות ומדריכות פדגוגיות בבתי ספר של רשת "בית יעקב" ופרחי ההוראה במסגרת ההתנסות בעבודה מעשית בהוראה. הכינוסים חתמו את הפעילות החינוכית הענפה שקיים המדור החרדי בתקופה זו של השנה – השתלמויות קיץ מרכזות ברחבי הארץ וימי עיון רבים, הן ביד ושם הן במוסדות החינוך השונים.

שלושת הכינוסים נפתחו במושבי מליאה שדנו בחשיבות שבהנחלת זיכרון השואה על פי ההגות והמסורת היהודית, בתפקידו של המורה והמחנך בלימוד הנושא ובהצגת התפיסה החינוכית של בית הספר המרכזי להוראת השואה. בהמשך השתתפו המורים בסדנאות דידיקטיות, ובהן הוצגו למשתתפים

■ **"חובה קדושה עלינו לספר ולזכור.** חיים אנו בתקופה של יותר מכחישי שואה, תקופה שבה ניצולי השואה מתמעטים, תקופה שבה מילות הפסוק 'זָכֹר יְמוֹת עוֹלָם, בְּיַגְוֵי שְׁנוֹת דָר וְדָר' שבפרשת 'האזינו' מקבלות משמעות עמוקה יותר."

במילים אלו פתח הרב רפאל אויערבך את הכינוס למורות, הראשון בסדרת הכינוסים המרכזיים לציבור המורים החרדי בתשעת הימים. בדבריו הדגיש את שני

תכניות בית הספר המרכזי זוכות להערכה יוצאת דופן רחל בד-קפלן

הגדול ביותר שהתקיים עד כה בנושא חינוך על אודות השואה, בית הספר המרכזי להוראת השואה מעוניין עד מאוד בנתונים שאסף מכון סאלד, ציינה מנהלת בית הספר דורית נובק. "לאור רצוננו בדי-שיח מתמשך ומקצועי עם מחנכים מישראל ומרחבי העולם, אנו רואים בתוצאות המחקר הזדמנות פז לביצוע הערכה רצינית. אנו מעריכים את כל המאמצים והתמיכה של קרן משפחת אדלסון ושל ועידת התביעות שבזכותן התאפשר המחקר."

הכותבת היא מנהלת מגמת אירופה בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

הדוח של מכון הנרייטה סאלד – המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות שבירושלים – בדק תכניות של בית הספר המרכזי להוראת השואה ב-2008. הדוח בחן באיזו מידה הושגו היעדים החינוכיים של תכניות שונות – לרבות קורסים למחנכים מחו"ל, הכינוס הבין-לאומי השישי על שואה וחינוך, סמינרים להכשרת מורים למחנכים ישראלים וסמינרי לימוד בני יום לתלמידים – ובדק משוב איכותי וכמותי לשיפור התכניות לעתיד.

"עם יותר מ-70 סמינרים למחנכים מחו"ל שהתקיימו בשנה החולפת ועם הכינוס הבין-לאומי

■ **תכניות החינוך של יד ושם זכו בעת האחרונה לשבחים רבים בדוח חינוכי של מכון הנרייטה סאלד.** בסולם של אחד עד עשר (עשר הוא הציון הגבוה ביותר) שיעור שביעות הרצון הכוללת של משתתפי הסמינרים הבין-לאומיים עמד על ציון של כמעט 9. תגובתם של רוב המחנכים שהשתתפו במחקר הייתה חיובית מאוד, והם ציינו כי רכשו אוצר של ידע חדש מההרצאות ומהסדנאות הפדגוגיות: "הסמינר היה חשוב מאין כמוהו לעיצוב החשיבה שלי בנושא השואה והניע אותי ללמד נושא זה בשיעורי ההיסטוריה שלי", כתב אחד המשתתפים. משתתף אחר ציין: "ההכשרה של יד ושם הייתה חוויה חינוכית יוצאת מן הכלל."

חדש בבית הספר הווירטואלי

www1.yadvashem.org/education

נעמה שי"ק

"דלת הארץ הזאת נפתחת מבפנים": השואה והחברה הישראלית

■ "[...] בא אלינו מה שנתר ממיידנק, מברגן-בלזן, מבוכנוולד. מי שהסתתר אצל שכן, במאורות, על לחם צר ומים במשורה, מי שהתחבא תחת כסות תעודה ארית ויום היו חייו תלויים לו מנגד [...] ינסה כל אחד ואחד לעשות את החשבון בינו לבין הבא משם. יעשה את החשבון ויבין למי שייכים זמנו, מרצו, ידיעותיו ואושרו. כן אושרו הפרטי! מי שלא ייתן להם – לאחים, לשותפים, לבעלי הארץ הזאת, לעם הבא מהגולה – מי שלא ייתן להם כל מה שיש לו [...] הריהו כמי שגזל מזולתו. אנו דורשים פתיחת שערים. נגיד נא פעם לעצמנו, שיש לפתוח לרווחה את שערי הלבבות. כי דלת הארץ הזאת נפתחת מבפנים..." (יצחק שדה).

קורס מבוא מקוון להוראת השואה בשפה הרוסית

■ באוקטובר 2009 עלה לאתר קורס מקוון חדש בשפה הרוסית, והוא מיועד למורים ולאנשי החינוך הלא פורמלי. הקורס הוא ראשון מסוגו, ובו עשרה שיעורים בנושא השואה בכלל ובשטחי ברית המועצות לשעבר בפרט. נושאי השיעור: האנטישמיות ועליית הנאצים לשלטון; הגטאות; היהדות הסובייטית לפני המלחמה ועד מבצע ברברוסה; השואה בברית המועצות מאמצע אוגוסט 1941; התפשטות "הפתרון הסופי" לשטחים נוספים; שיטת המחנות הנאציים; מחנות ריינהרד ומחנה אושוויץ; העומדים מן הצד; ההצלה, ההתנגדות והפרטיזנים; חסידי אומות העולם; השחרור והחזרה לחיים.

לשיעורים נלווה מאגר מידע גדול, ובו יהיו מאמרים, תצלומים, מסמכים, עדויות ועוד. הקורס נכתב בתמיכת קרן ג'נסיס, והוא מהווה חלק מהפרטל בשפה הרוסית שהוקם בתמיכתה.

באוקטובר 2009 עלה לאתר האינטרנט קורס מקוון חדש למורים בשפה העברית. הקורס עוקב אחר המפגש בין ניצולי השואה לבין היישוב היהודי בארץ ואחר מערכת היחסים שהתפתחה בין שתי קבוצות אלו, מתום מלחמת העולם השנייה ועד ימינו. בקורס נידונים לעומק נושאים ואירועים שהיו אבני דרך בעיצוב פניה של החברה הישראלית לאורך השנים. מהנושאים שנידונים בקורס: השחרור, שארית הפלטה ומחנות העקורים; ההעפלה לארץ והעלייה והקליטה בה; פרשת השילומים; משפטי הקאפו והחוק לעשיית הדין בנאצים ובעוזריהם; משפט קסטנר; משפט אייכמן; עיצוב הזיכרון וההנצחה.

נוסף על השיעורים, יש בקורס מאגר מידע שהוא תוצאה של תחקיר מעמיק בארכיון יד ושם ובארכיונים נוספים. במאגר יהיו תצלומים, עדויות, מסמכים, ספרות אוטוביוגרפית ועוד.

הכותבת היא מנהלת מגמת התקשוב בבית הספר המרכזי להוראת השואה.

מסעו של ספר תפילות

דבורה ברמן

**"ספר התפילות של היינץ יקר
לי מעל ומעבר לכל רכוש שיש
ברשותי. אני מודה לך בשנית,
מעומק לבי".
אלפרד אשווגה**

מה עלה בגורלם של הבעלים המקוריים של ספר התפילות.

לאחר המלחמה עלה בידו של אלפרד לברר פרטים מדויקים על גורלו הטרגי של אחיו. היינץ נלקח בתחילה למחנה הריכוז מכלן (מאלין) שהיה ממוקם בקסרקטין לשעבר, ליד נהר בעיר הבלגית. ב-4 באפריל 1944 הוא נשלח בטרנספורט 24 לאושוויץ. בזמן שכוחות בעלות הברית הלכו וקרבו, מת היינץ ב-29 בינואר 1945 במחנה הריכוז מיטלבאו בצעדת מוות. "לא הייתה לי שום בררה אלא לשלוח לאלפרד

את ספר התפילות שהיה ברשותי במשך 60 שנה", מסביר רוזנברג. "עשיתי זאת בגאווה ובסיפוק עצום, אך גם בצער רב על גורלו המר של היינץ אשווגה".

■ היינץ אשווגה

אלפרד אשווגה העביר בעת האחרונה ליד ושם תמונה של אחיו שהוא קיבל מניצול שואה אחר. התמונה צורפה לדף העד, ובכך הושלמו מאמציו לשמר את זכר אחיו היינץ שאת פתיל חייו גדעה בגיל צעיר אכזריות הנאצים.

אלפרד התרגש עד דמעות כשקיבל את הספר ששלח לו רוזנברג. "נותרתי ללא מילים", הוא נזכר, "הספר הוא החפץ המוחשי היחיד שנותר לי מאחיי". במכתב אלקטרוני נרגש ששלח לרוזנברג, כתב אשווגה: "ספר התפילות של היינץ יקר לי מעל ומעבר לכל רכוש שיש ברשותי. אני מודה לך בשנית, מעומק לבי. לעתים רחוקות פוגשים באנשים נדיבים כמוך".

שמואל רוזנברג בן העשר העניק לו. שאול שהה במסתור בכפר קרגנון בזהות שאולה של פול אלן ושרד במלחמה בזכות טוב לבם של מוריס ולאה פיארר. (ב-1994 הכיר בהם יד ושם חסידי אומות העולם.) אביו נתן לו את הספרים לאחר השואה כדי שילמד להכיר היטב את המנהגים והטקסים היהודיים לאחר שהייה ארוכה כל כך במחיצת משפחה גויה. הספרים הותירו רושם עצום בשמואל: הוא הוקיר אותם ושמר עליהם מכל משמר כשהחל בחיים חדשים ב-1950 בריו דה-ז'נרו שבברזיל, שם למד רפואה ולימים היה לחבר מכובד בקהילה היהודית. שנה אחר שנה השתמש רוזנברג בספר הקינות, קרא את השם הרשום בו ותהה מי הבעלים הקודמים שלו. "כשהתברתי המשיך צלו של היינץ אשווגה ללוות אותי", מסביר רוזנברג. "בכל ליל תשעה באב נהגתי לקרוא בספר התפילות שאבי נתן לי ולשאול את עצמי: מה קרה לבעלים של הספר?"

ב-2005, עם שובו מתפילות תשעה באב, החליט רוזנברג לנסות ללמוד עוד על היינץ אשווגה. חיפוש במאגר השמות המרכזי ביד ושם העלה כי ב-1990 הגיש אלפרד, אחיו של היינץ, דף עד לזכרו. מופתע ונרגש החליט רוזנברג ליצור קשר עם אלפרד המתגורר בניו יורק. באמצעותו גילה רוזנברג לבסוף

■ זה סיפורו של ספר תפילות ושל בעליו שאימצו אותו ללבם במסעו חוצה הגבולות מאירופה מוכת חורבן המלחמה לעתיד חדש בברזיל ואשר מקץ כמה עשורים הביא נחמה לאח שכול בארצות הברית ולסגירת מעגל.

הספר הוא ספר תפילות וקינות הנאמרות בתשעה באב – יום אבל וצום לציון חורבן בתי המקדש. הספר יצא לאור ברדלהיים שבגרמניה ב-1836. כתובת בידיש מציינת את הבעלים המקוריים, בשנות

**שנה אחר שנה השתמש
רוזנברג בספר הקינות, קרא
את השם הרשום בו ותהה מי
הבעלים הקודמים שלו**

ה-30: היינץ אשווגה. היינץ הצעיר לקח את הספר עמו כשנאלץ לברוח עם אחיו אלפרד מעיר הולדתם מנהיים שבגרמניה מאימת הכיבוש הנאצי.

מיד לאחר המלחמה הועמד הספר למכירה בשוק בבריסל, בצד ספרים אחרים שהיו שייכים ליהודים. ספר זה היה אחד מכמה ספרים יהודיים שאביו של

שמירת הזיכרונות

עדויות ניצולים לאורך השנים

ליטל בר

כיצד גיל הניצול משפיע על הראיונות?

על המראיין להתמודד עם שתי בעיות זיכרון קוטביות. מצד אחד זיכרון של קשישים – בחלוף יותר מ-60 שנים מאז ההתרחשויות, רוב העדים מבוגרים וחלק מזיכרונותיהם כבר פחות חדים, ולעתים נשכחים מהם אירועים, תאריכים או שמות של אנשים, אם כי יש ניצולים שזיכרונם מדויק ומפורט להפליא. מצד אחר מרבית הניצולים החיים בקרבנו כיום היו בתקופת השואה בני נוער או ילדים. האתגר הראיונות של מי שהיו ילדים קטנים (ילידי אמצע שנות ה-30 ואילך) הוא שטווח החוויות הראשוני שלהם קשור לבית ולמשפחה בלבד. עם זאת, בשל הטראומטיות

דינה שפט (משמאל) מראיינת את ניצולת השואה פניה לביא אריון בביתה.

שילוב של פתיחות וכנות מצד הניצול ושל רגישות ומיומנות מצד המראיין יוצר עדות בעלת משמעות שהיא אף חוויה חיובית

של אירועי השואה, הם זוכרים אותם ואפילו בביור. עדים כאלה ייתנו מקום רב בעדותם לחייהם לאחר המלחמה – סוגיות רגשיות כמו יתמות, חיפוש זהות והשתלבות בקבוצות נוער בארץ. גביית העדות היא משימה מורכבת מאוד ודורשת צוות מקצועי ומיומן שברשותו ידע נרחב על התקופה, וכן כישרון וניסיון בעריכת ראיונות פתוחים ורגישים. שילוב של פתיחות וכנות מצד הניצול ושל רגישות ומיומנות מצד המראיין יוצר עדות בעלת משמעות שהיא אף חוויה חיובית.

אילו משימות עוד ניצבות בפנינו?

ניצולי שואה רבים עדיין לא תיעדו את קורותיהם בתקופת השואה. זה למעשה מירוץ נגד הזמן. השנים הקרובות הן האחרונות שבהן יהיה אפשר לגבות עדויות מן הניצולים. יד ושם קורא לכל ניצול שואה שטרם עשה זאת למסור עדות ביד ושם למען הדורות הבאים ובכך להבטיח כי חוויותיהם האישיות ייעשו לחלק מהזיכרון הקיבוצי של עם ישראל והעולם כולו.

למידע נוסף: המדור לגביית עדויות, 02-6443753, testimonies@yadvashem.org.il

הכותבת היא ראש מדור ההגשה באגף הארכיונים.

לאוסף הארכיון העתידי ולעבודת המחקר, החינוך והתיעוד. אחד המדורים הראשונים שהוקמו בארכיון יד ושם היה המדור לגביית עדויות.

כמה ראיונות נעשו עד היום?

מספר הראיונות המצולמים שאסף הצוות המקצועי ביד ושם עומד כיום על כ-10,000, ונוספו עליהם עוד עשרות אלפי עדויות קול מוקלטות וזיכרונות כתובים. ליד ושם גם הועברו לא מכבר יותר מ-50,000 ראיונות מצולמים שערכה הקרן להיסטוריה חזותית מיסודו של סטיבן שפילברג שהפסיקה לגבות עדויות לפני כעשר שנים. סך הכול שמורות כיום בארכיון יותר מ-100,000 עדויות.

מדוע הוחלט ביד ושם לצלם את העדויות בבתי הניצולים?

כיום הניצולים מזדקנים, ולרובם קשה להגיע אל אולפני ההקלטה שבהם נערכו הראיונות בעבר. כדי להיענות לאתגר הכשרנו צוותים מיומנים ומקצועיים של מראיינים ושל צלמים בכל רחבי הארץ, ובשנתיים האחרונות אנחנו מגיעים לבתיהם של הניצולים במועד הנוח להם וגובים שם את העדות המצולמת. כך אנו מצליחים להגיע לבתים של יותר מ-1,000 ניצולים בשנה.

בשנים האחרונות החל מדור העדויות לצלם גם עדויות קבוצתיות ומפגשי איחוד של ניצולים בהנחיית מראיינים מקצועיים. מטרת עדויות אלו לבחון לעומק נושא המשותף לכל בני הקבוצה, למשל ייחודו של גטו או של בית יתומים בעיני מי שחיו בו.

עדויות אלו נמסרות על פי רוב בנוכחות בני משפחה – בני זוג, ילדים ונכדים – ומחזקות את הקשר בין הדורות ואת המחויבות לזיכרון השואה בעתיד.

■ **"רציתי להודות לך מקרב לב על הראיון שערכת לי בביתי בנושא זיכרונותי מתקופת השואה.** מעבר לכך שהראיון עזר לי לפרוק משא כבד שמונח עליי כבר מעל לשישים שנה, הראיון אתך פתח אצלי רבדים נוספים ועמוקים של רגשות מורכבים וטעונים. [...] את ידעת לנתב את השאלות באופן רגיש ועדין, כך שלא הרגשתי ממך שום איום או ביקורת [...] אני רוצה להביע את הערכתי הרבה ליכולת שלך ולרגישות שלך בהכוננת מהלך הראיון".

ניצול השואה אהרון קפלן במכתב לנאוה גיבורי שראיינה אותו

איסוף עדויותיהם של ניצולי שואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור זיכרון השואה. בעזרת העדות יכולים חוקרים, וכן בני הדורות הבאים להכיר את אוסף הסיפורים הפרטיים המרכיב את התמונה הרחבה ולהנחילו לדורות הבאים. שוחחנו עם מלכה תור, מנהלת המדור לגביית עדויות, על העבר והעתיד של פרויקט זה:

מתי החלה גביית עדויותיהם של ניצולי שואה?

חשיבותן של העדויות הובנה עוד בתקופת השואה. אנשים בעלי מודעות היסטורית הקימו בגטאות כמו ורשה וביאליסטוק ארכיוני מחתרת, ובהם תיעדו את קורותיהם מתוך תחושת מחויבות לשמר את זכר האירועים. עם תום המלחמה הוקמו מרכזים לאיסוף עדויות בלובלין, בפריז ובברטיסלווה, באזור הכיבוש האמריקני ובמקומות נוספים. את עדויות הניצולים הראשונים שהגיעו לארץ ישראל אספה הסוכנות היהודית בשלהי 1942. עד הקמת יד ושם בשנת 1953 כבר נאספו כ-15,000 עדויות, והן היו הבסיס

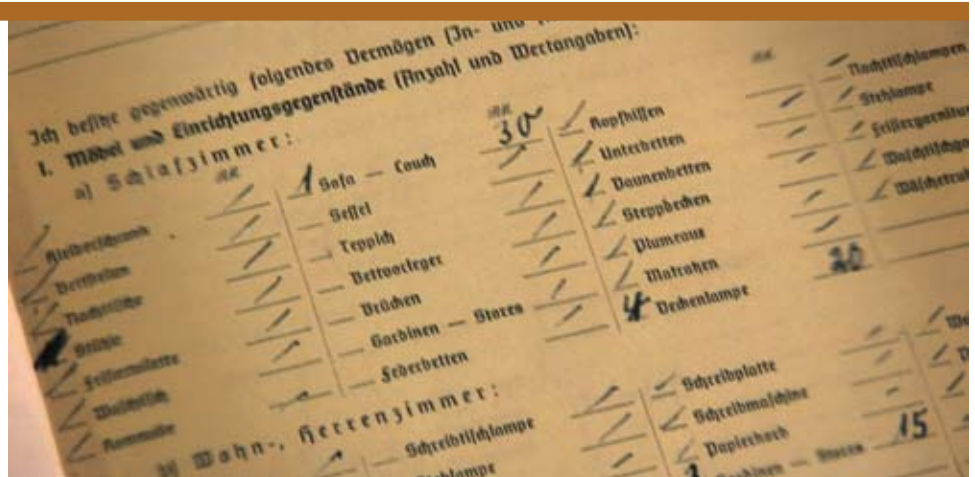
"כישלון אנושי"

זוכה פרס אבנר שלו לשנת 2009

ליאת בן חביב ומימי אש

בירושלים. הסרט נולד בעקבות "תערוכת הוורמכט" שהוצגה בשנים 1999-2004 וחשף את פשעיהם של החיילים מן השורה בצבא הגרמני אשר עד אז נטען בגרמניה כי לא ידעו על ההשמדה. בסרט ורהובן מביא ראיונות עם היסטוריונים ועדויות של חיילים ותיקים ובני משפחותיהם, והוא מאיר את הדעות הקדומות שעדיין רוחשות בחברה שהוא חי בה.

סרטו האחרון **כישלון אנושי** זכה ביולי ב"פרס אבנר שלו" – יושב ראש יד ושם, תרומתם של מיכאלה ולאון קונסטנטני, בפסטיבל הקולנוע הבין-לאומי בירושלים. בסרט תיעודי זה ורהובן ממשיך לחשוף את "הכשל האנושי הרחב שכלל את כל האומה הגרמנית", כדבריו.

רשימות רכוש של יהודים, מהסרט **כישלון אנושי**

יהודים לומדים מקצוע: בית ספר לטבחות, מהסרט **כישלון אנושי**

שוב הוא יוצא למסע בעקבות תערוכה שהציגה הפעם מסמכים ותיעוד מדוקדק על גזל נכסי היהודים שאזרחים רבים בגרמניה הנאצית נהנו ממנו. "ההחרמה הכוללת של המשפחות היהודיות, הקרויה 'אריאניזציה' כפי שעולה מתוך סרטי **כישלון אנושי**, לא הייתה ידועה כלל לרוב הגרמנים, בייחוד משום שהמסמכים נשמרו סגורים וחבויים עד לא מכבר", חושף ורהובן, "לכן היה לי חשוב במיוחד לעשות את הסרט עכשיו, בסגנון קולנועי ישיר אבל רזה, כדי להגיע לקהל צעיר. מהסרט עולות אמת אנושית מרה ושאלות כואבות על אשמה ועל האופורטוניזם של 'האנשים הרגילים' בחברה הגרמנית בזמן מלחמת העולם השנייה".

שבעת סרטיו של ורהובן בנושא מופקים באוסף ספריית הסרטים הדיגיטלית של מרכז הצפייה באדיבות הבמאי והמפיקים של סרטיו Sentana The National-I Kinowelt Filmverleih, Filmproduktion Center for Jewish Film

ב-5 בנובמבר תיערך בנוכחותו של מיכאל ורהובן הקרנה מיוחדת של סרטו **כישלון אנושי** בחסות מרכז הצפייה, מכון גתה הירושלמי וסינמטק ירושלים, לציון 71 שנים לפוגרום "ליל הבדולח".

ליאת בן חביב היא מנהלת מרכז הצפייה, ומימי אש היא אחראית רכש ופרייקטים במרכז הצפייה.

וסרטיו עסקו במלחמת וייטנם, בדרמות משפחתיות, באבטלה ועוד. אולם שיתוף הפעולה הפסיבי של אביו עם המשטר הנאצי ייסר אותו: "היו לי יוכחים מרים עם אבי על עצם כך שעשה סרטים בתקופה הנאצית, גם אם היו אלו קומדיות קלילות. רק אחרי שהוא הודה שגם זו תמיכה בנאצים, רק אז התחברנו שוב".

סרטיו עוסקים ב"אמנזייה הקולקטיבית" של גרמניה באשר לעברה: "למדתי את כל מה שידעתי על

סרטיו של מיכאל ורהובן עוסקים ב"אמנזייה הקולקטיבית" של גרמניה באשר לעברה: "המורים בתיכון מעולם לא לימדו על הרייך השלישי"

הפשעים נגד היהודים מהרייך, מסביר ורהובן, "אבל העניין שלי בעבר הנאצי שלנו הוגבל מאוד כי המורים בתיכון מעולם לא לימדו על הרייך השלישי". ורהובן מעלה בסרטיו על מלחמת העולם השנייה והשואה שאלות של בחירה אישית, סיפור והיסטוריה, זיכרון והדקה. סרטיו העלילתיים **ילדי יום ראשון** (1980), **הוורד הלבן** (1982) ו**האומץ של אימא** (1995) עוסקים בנושאים אלו ומספרים את סיפורן של תלמידות בית ספר בעיירה גרמנית טיפוסית בתקופת המלחמה, סיפורה של מחתרת הסטודנטים שהוצאו להורג על פעילותם נגד השלטון ולבסוף עיבוד למחזהו של ג'ורג' טאבורי המתאר כיצד אמו, יהודייה מהונגריה, נמלטה מגירוש לאושוויץ.

ב-2006 הביא ורהובן למסך את הסרט התיעודי **החייל האלמוני** שהוצג בפסטיבל הקולנוע היהודי

■ **"איפה היית ב-1945-1939? איפה אתה עכשיו?"**

שני בחורים מנסים למחוק את כתובת הגרפיטי מקיר בניין בתחילת סרטו עטור הפרסים מ-1989 של מיכאל ורהובן **ילדה רעה** (זוכה "דב הכסף" בפסטיבל ברלין, מועמד לאוסקר בקטגוריית הסרט הזר, זוכה פרס BAFTA ועוד). הסיפור היה יכול להתקיים בכל עיר גרמנית שהיא, והוא מסופר בשפה קולנועית עשירה השואבת ממסורות תאטרליות וגם מהקולנוע התיעודי. ייתכן ששאלה זו עומדת בבסיס התעניינותו של ורהובן "באנשים הרגילים" שפשוט היו שם, ובמשך כמעט 30 השנים האחרונות הוא עסק בה בסרטיו.

מיכאל ורהובן נולד למשפחת אמנים בברלין ב-1938. אביו פול ורהובן, במאי ושחקן (אין קשר לבמאי ההולנדי ורהובן שפועל בהוליווד), ואמו השחקנית דוריס קיסוב לא הזדהו עם האידאולוגיה הנאצית אבל המשיכו לעבוד בתקופת השלטון הנאצי. ורהובן האב ביים את פילגשו של גבלס בקומדיות מוזיקליות קלות דעת וקיבל את "אישור הרייך" לעבוד אך הצליח להתחמק ממשומות תעמולה משמעותיות יותר ואגב כך גם השתמט מהצורך להיות חבר במפלגה הנאצית. ניקיון כפיים יחסי זה אפשר לאב להמשיך ליצור סרטים אסקפיסטיים שהיו מבוקשים במיוחד בקרב הקהל הגרמני שלאחר המלחמה.

גם ורהובן הבן היה בתחילת דרכו שחקן בסרטים ועל בימות מינכן וברלין בשנות ה-50 וה-60 ומימן באמצעות קריירת המשחק את לימודי הרפואה שלו. ב-1966 הקים עם אשתו, השחקנית הידועה סנטה ברגר, את חברת ההפקות שלהם "סנטנה", ובד בבד שימש רופא עד 1973, אז החליט להתמסר ליצירת סרטים. בתחילת הקריירה שלו בתפקידים של תסריטאי, במאי ומפיק עבד בעיקר לטלוויזיה,

70 שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה והשפעתה

לידי ביטוי בדמותו של היהודי. זה היה גם ניסיון עמוק לשנות את מהלך פני ההיסטוריה מיסודו ולהביא ישועה לאומית על ידי חיסול ההשפעה היהודית ואף חיסול היהודים עצמם, לא פחות.”

שלו גם התריע על הגל החדש, הפוליטי, המעניין אך הבעייתי המבקש לראות ב-23 באוגוסט 1939 – היום שבו נחתם ההסכם של אי-התקפה בין גרמניה לרוסיה – יום שהוא נקודת ציון לאירופה על הסבל שגרמה מלחמת העולם השנייה. יש בכך לדעתו משום ראייה משטיחה ומרדדת מכיוון שהוא עלול להביא לידי טשטוש העובדה שמלחמה זו ייחודית בשל היותה מלחמת רצח עם נגד היהודים.

אגניישקה מגדזיאק-מישבסקה, שגרירת

פולין בישראל, טענה שהמלחמה שפרצה על אדמת פולין שינתה ועיצבה את דמותה של פולין לנצח. “אחרי שש שנים של מלחמה הבנו שהנוף החברתי בפולין נותר ריק, ו-1,000 שנות היסטוריה ותרבות יהודית על

אדמתנו הגיעו לקצם. דבר זה טומן בחובו השפעות מרחיקות לכת עלינו.”

לפשעי הנאצים, והוא הבסיס לאמנה הבין-לאומית למניעת פשעי רצח עם ולהענשת מבצעיו שאישר האו"ם ושהייתה לאמנה חשובה במשפט הבין-לאומי.

אבנר שלו, יושב ראש הנהלת יד ושם, הדגיש

את התפיסה האוטופית הגזענית-ביולוגית שייחדה מלחמה זו. החזון “של טיהור גזעי של אומה המרגישה שהיא עליונה על פי חוקי הטבע” הוא רעיון חדש ושונה. לחיזוק דבריו הוא ציטט מספרו של איאן קרשו

הכרעות גורליות: “היהודי השולט, על פי אוצר הדימויים הנאצי, בקפיטליזם המסתתר מאחורי האויבות ה'פלוטוקרטיות', בריטניה וארצות הברית, ושולט גם בבולשביזם המסתתר מאחורי האויב הסובייטי, הוא האיום הגדול ביותר על עצם קיומה של גרמניה. למעשה, היהודי מייצג עולם המנוגד תכלית ניגוד לנאציזם, מערכת ערכי מוסר שהסתננה באמצעות היהדות והנצרות ויצרה את היסודות לציביליזציה שאותה, חזר היטלר וטען, הוא מבקש לחסל. מבחינה זאת, הנאציזם הוא חזון אפוקליפטי של התחדשות פני אומה וחברה [...] וחיסול הערכים ההורסניים הבאים

■ ב-2 בספטמבר 2009 קיים המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם כינוס בין-לאומי לציון 70 שנה לפרוץ מלחמת העולם השנייה. הכינוס נערך בשיתוף שגרירות פולין בישראל, השתתפו בו חוקרים בכירים מישראל ומחו"ל, והוא עורר התעניינות רבה ודיון רציני. להלן כמה מהנושאים העיקריים בדבריהם של המרצים המכובדים:

פרופ' דוד בנקיר, ראש המכון, פתח את הכינוס:

“בדיוק לפני 64 שנה, ב-2 בספטמבר 1945, עמדו על סיפון אניית הקרב מיזורי שעגנה במפרץ טוקיו נציגים של יפן, ארצות הברית, סין, בריטניה, ברית המועצות, קנדה, ניו זילנד, אוסטרליה, הממשלה הזמנית של צרפת ומלכות הולנד וחתמו על מסמך שסיים את מלחמת העולם השנייה. מלחמה חסרת תקדים זו גבתה כ-50 מיליון חללים ומאות מיליוני פצועים, ומטרתה הייתה להגשים את ההזיות של אדם אחד, היטלר, למרחב מחיה' ולהשמדתו של העם היהודי.”

פרופ' בנקיר ציין שאת המונח “ג'נוסייד” או “רצח עם” טבע רפאל למקין בשנת 1944 בתגובה ישירה

שנייה על גורל היהודים

אביב ששר

יש לאנטישמיות מקום מרכזי. בעיני ברית המועצות ומדינות המערב זו הייתה מלחמה אימפריאליסטית, ורצח היהודים היה עניין צדדי. בעיני גרמניה הנאצית הייתה השמדת היהודים עניין חשוב מאוד, ובמערב לא הבינו זאת, גם לא בתום המלחמה.

פרופ' באואר יוצא נגד הניסיון לכרוך יחד את השלטון הטוטליטרי של סטלין ושל היטלר. נכון, הדמיון בין שתי הדיקטטורות בולט: טרור אכזרי, מחנות ורצח של מיליוני בני אדם. עם זאת מעולם לא היה רצח עם בברית המועצות. בתכניותיו של היטלר לעומת זאת לא היה מקום לעם הפולני ולעמים הבלטיים. השוואה בין הנאציזם לסובייטיזם היא עיוות היסטורי. אסור גם לשכוח שהצבא האדום היה המשחרר ובזכותו שרדו יהודים.

פרופ' שלמה אבינרי עמד על ההבדל בין

שתי מלחמות העולם ועל הפרדוקס של הסדרי השלום: מלחמת העולם הראשונה הסתיימה בשורה של הסכמי שלום (ורסאי, טריאנון, סן ז'רמן, סבר ועוד), אך הם החזיקו מעמד רק כ-20 שנה, ואילו מלחמת

העולם השנייה לא הסתיימה מעולם בהסכמי שלום או בוועידות שלום, ובאירופה לא פרצה מאז מלחמה כוללת וגדולה. האם אפשר ללמוד מזה משהו?

חוזה ורסאי היה חוזה של מנצחים ושונה מכל חוזה אחר. בוועידת ורסאי ישבו המעצמות המנצחות לשולחן הדיונים בין לבין עצמן וכפו את ההסכם על גרמניה. החוזה היה מבוסס על עקרונות פרגמטיים וריאל-פוליטיים של מנצחים, אך הוא גם אימץ עקרונות אידאולוגיים חדשים, בהן זכות ההגדרה העצמית של העמים וזכויות המיעוטים, ובזכותן הוקמו מדינות כמו פולין העצמאית והמדינות הבלטיות. והנה החוזה אסר על גרמניה להתאחד עם אוסטריה, ואיסור זה נגד את עקרון ההגדרה העצמית. מצד אחד החוזה דיבר בשם עקרונות אוניברסליים נעלים, ומצד אחר נוצרה מציאות שלא ביטאה רעיונות ועקרונות אלו. ומכאן, אומר פרופ' אבינרי, שבהסכם ורסאי טמונים הזרעים למלחמת העולם השנייה.

בתום מלחמת העולם השנייה לא נחתמו הסכמי שלום כלל בשל המלחמה הקרה. בהיעדר הסכם נוצרה מערכת איזון במחיר כבד. עם זאת השלום נמשך באירופה כבר כמעט 65 שנה.

הכתבת היא רכזת פרויקט במכון הבין-לאומי לחקר השואה.

פרופ' פרידלנדר הצביע על תופעה פרדוקסית: ככל שהידעיות על השמדת היהודים התפשטו בכל העולם, גברה האנטישמיות ולא פחתה, אפילו בארצות הברית. ואילו היהודים עצמם, טוען פרופ' פרידלנדר, "הם היחידים בסביבה הרחבה שלא הבינו מה קורה סביבם". הם היו ערים לאסון הגדול שבא עליהם אבל לא יכלו להבין את הטוטליות שבהשמדתם.

פרופ' מארק קורנאט תיאר את מצבה של

פולין בין שתי המעצמות הטוטלטריות ברית המועצות וגרמניה. ב-1939 נכשל המשא המתן לברית רחבה בין הבריטים, הצרפתים וברית המועצות נגד גרמניה משום שפולין סירבה להתיר לסובייטים להכניס צבא

לשטחה אם תתקוף אותה גרמניה, כפי שדרשו הרוסים. פולין, הוא הסביר, הייתה בין הפטיש לסדן, בין ברית המועצות לגרמניה, כי שתיהן ביקשו לבלוע חלק ממנה. את התקרבות פולין לגרמניה הוא מסביר במדיניותן ההססנית והפייסנית של מעצמות המערב ובניסיון להתחמק ממלתעות ברית המועצות.

פרופ' קורנאט הסביר שבמצב הריאל-פוליטי שנוצר ב-1939, כל פתרון אחר נראה בלתי אפשרי. גם היום ההיסטוריונים בפולין מסכימים שלא היה אפשר להתיר את כניסת הסובייטים לפולין גם במחיר הסכנה של הפקרת ההגנה עליה משום שזה נגד את מדיניות החוץ של פולין.

פרופ' יהודה באואר דן בנושא "מדוע

פרצה מלחמת העולם השנייה?" המלחמה פרצה, הוא טען, משום שגרמניה הנאצית רצתה בה. לפי העיתונים בשנות ה-30, רובו של העם הגרמני לא רצה במלחמה. ההנהגה הצבאית פחדה ממלחמה כי זכרה את

המפלה הגדולה של גרמניה. גם אין ראיות שהחברות הכלכליות הגדולות לחצו לפתוח במלחמה. אמנם ההנהגה הנאצית תמכה בהחלטות הפירור, אך היטלר רצה במלחמה בגלל סיבות אידאולוגיות. "מלחמת העולם השנייה הייתה מלחמה אידאולוגית", הדגיש פרופ' באואר, "לא מלחמה כלכלית, פוליטית או צבאית. הסיבה האמתית הייתה האידאולוגיה, ובאידאולוגיה זו

השגרירה ציינה שבימים אלו מודגשות המילים "זיכרון" ו"בחירה"; לדעתה "לזכור פירושו ללמוד את לקחי ההיסטוריה ובמצעותם לשנות את העתיד"; ולכן ביקשה שמנהיגי העולם יתייחסו ברצינות לאיומים בארץ ובעולם.

פרופ' שאול פרידלנדר דן במרכזיות הבעיה

היהודית במלחמת העולם השנייה מנקודת הראות היהודית. לדבריו בשנות ה-30 נעשתה הבעיה היהודית מרכזית מאוד בתודעת אירופה, וערב המלחמה לא הייתה מדינה שלא נתנה את דעתה לנושא

היהודים. מספטמבר 1939 עד סתיו 1941 התייחס היטלר בנאומיו מעט מאוד ליהודים וליהדות. "המחשבה על השמדת היהודים לא באה בהכרח עם תחילת המלחמה אלא צצה עם הסימנים הראשונים לאפשרות שהניצחון לא יבוא". ואמנם מסתיו 1941 עד סוף המלחמה, כשתבוסתה של גרמניה הלכה והתקרבה, גבר הלהט לסלק את היהודים. התפנית

בשנות ה-30 נעשתה הבעיה היהודית מרכזית מאוד בתודעת אירופה, וערב המלחמה לא הייתה מדינה שלא נתנה את דעתה לנושא היהודים

באה כשהיטלר הבין שהמלחמה תהיה מסובכת יותר משחשב, שסטלין לא מתמוטט ושהאמריקנים ייכנסו למערכה. לתפיסתו תבוסת גרמניה במלחמת העולם הראשונה נבעה מהיהודים ש"תקעו סכין" בגב האומה, לכן הוא היה משוכנע שאם רוצים לנצח במלחמה זו, יש להשמיד אויב זה. בזמן האירועים ובמיוחד בסתיו 1941 הבין העם הגרמני שסופם של היהודים הגיע, והידיעות על כך הגיעו בעיקר מן החיילים בחזית. אחד מהם כתב לדוגמה: "בברז'ה קרטוסקה [...] נורו 1,300 יהודים ביום שלפני כן. הם הובאו אל בור שנחפר מחוץ לעיר, נשים גברים וטף [...] הבגדים עברו חיטוי והוחזרו לשימוש. אני משוכנע שאם המלחמה תימשך עוד זמן רב ייפכו היהודים לנקיקיות ויוגשו לשבויים הרוסים ולעובדים היהודים המומחים".

"לא שכחתי אותך ליום אחד"

מצילו של הרב לאו זוכה בתואר חסיד אומות העולם

אירנה שטיינפלד

האחרונות. אף על פי שאותם קומוניסטים גרמנים והצעיר הרוסי שהציל את הרב לאו היו בעצמם קרבנות של הנאצים – כולם היו אסירים במחנה במשך שנים מספר – הם הצליחו לשמור על כבודם האנושי ועל מחויבותם לאידאולוגיה שלהם וזכרו כי על אף מצבם האישי הקשה הם נושאים חוב מוסרי כלפי אחרים שגורלם קשה משלהם.

"פידור היה המגן היחיד בחיי בתקופת שהותי בבוכנוולד", אמר הרב לאו בטקס שהתקיים בבית הכנסת ביד בשם בהשתתפות השר לענייני ההסברה והתפוצות יולי אדלשטיין ושגריר רוסיה בישראל פיוטר ולדימירוביץ' סטגני. "חיי היו תלויים בו [...] כל ערב היה עובר ליד הדרגש שלי על מנת לוודא שלא שכחתי לשים את מגני האוזניים. כל חיי חיפשתי אותו, לא שכחתי אותו ליום אחד". גם מיכאילצ'נקו חיפש אחר הילד הקטן אחרי המלחמה. בתו, יוליה סליוטינה, מספרת כי אביה זכר את לולק הקטן עד יומו האחרון. רק מקץ 65 שנה למלחמה, בעזרת החוקר האמריקני קנת וולצר, הצליח יד ושם לגלות שמיכאילצ'נקו הוא מצילו של הרב לאו. הבת סליוטינה, בקבלה עם אחותה ילנה בליאיבה את האות ואת המדליה בשם אביהן ז"ל, אמרה: "אני מודה למדינת ישראל ולעם היהודי על הנצחת זכרו של אבינו".

הכותבת היא מנהלת מחלקת חסידי אומות העולם.

מיכאילצ'נקו, באתם ימים אסיר מרוסיה בן 18 באותו הבלוק של הילד הקטן, היה למגנן של לולק: הוא גנב תפוחי אדמה ובישל אותם למענו, סרג מגני אוזניים להגן עליו מפני הקור המקפיא וקיבל עליו אחריות מלאה

■ פידור מיכאילצ'נקו

להישרדותו של הילד.

אחרי המלחמה התאחד לולק מחדש עם אחיו הבוגר נפתלי ועלה לישראל. לימים הוא היה לרב הראשי לישראל, וכיום הוא משמש יושב ראש מועצת יד ושם.

גם אסירים אחרים מבוכנוולד, אסירים פוליטיים גרמנים, הוכרו חסידי אומות העולם: וולטר קרמר הבריח אסיר יהודי ממוחץ "מחנה הקטן" ונרצח מכיוון שסירב לציית לפקודות רופא האס-אס; וילי בלייכר הציל את בנו בן השלוש של רופא יהודי פולני; וילהלם האמאן עמד בראש בלוק 8 שבו הוחזקו הילדים, ובהם הרב לאו, הגן על הנתונים לאחריותו ודאג שיסירו את הטלאים שהעידו על יהדותם; וולטר זונטאג מנע את פיגועים ב-6 באפריל 1945 של אסירים יהודים בצריף שלו, בלוק 49, ובכך הצילם מצעדות המוות

■ הרב ישראל מאיר לאו עם משפחתו ובנותיו של המציל בן חסידי אומות העולם

■ "מימי לא חוויתי זעזוע הדומה בעצמתו לזעזוע שפקד אותי באותו ביקור", כתב דווייט אייזנהאואר לאחר שהכוחות האמריקניים שחררו את מחנה הריכוז בוכנוולד באפריל 1945. על פי ההערכות, כ-240,000 אסירים עברו במחנה בשמונה שנות קיומו. הם סבלו מחסור והיו נתונים ליחס אכזרי ולשיטה שביקשה לשלול מהם לחלוטין את צלם האדם. עם זאת, גם בצל הזוועות שנעשו במחנה, היו מי ששמרו על אנושיותם ונהגו בסולידריות ובאומץ מעוררי השתאות, ובהם גם לא יהודים שסיכנו את חייהם להצלת אסירים יהודים. ב-4 באוגוסט 2009 העניק יד ושם לפידור מיכאילצ'נקו, לאחר מותו, את התואר חסיד אומות העולם על הצלת ישראל מאיר (לולק) לאו – אז ילד יהודי בן שמונה שהובא לבוכנוולד בינואר 1945.

ד"ר לאה פרייס

בתקופת הכיבוש הנאצי, ולימים היה המונח שגור בפי כול. עוד מתברר כי אנשי "עונג שבת" התכוונו להקדיש סדרה בשם זה לתיעוד פעולות ההצלה של לא יהודים אך לא הספיקו לעשות זאת.

בארץ ישראל, ב-1945, מרדכי שנהבי הוא שהגדיר את המצילים חסידי אומות העולם. ב-1953 נחקק בכנסת "חוק זיכרון השואה והגבורה – יד ושם", ובסעיף מיוחד בו הוגדרו חסידי אומות העולם לא יהודים שסיכנו את חייהם להצלת יהודים.

11 שנים קודם לכן, בוויילנה, אמר טננבאום לשמידט כי "בארץ ישראל הוא יקבל מגן דוד מזהב, ושמידט השיב: אני אשא זאת בגאוה...". ב-1964 הכיר יד ושם באנטון שמידט חסיד אומות העולם. שמידט זכה אפוא פעמיים.

הכותבת היא מנהלת פרויקט במכון הבין-לאומי לחקר השואה.

מתוך הגטו – הוקרה למצילים כבר בזמן השואה

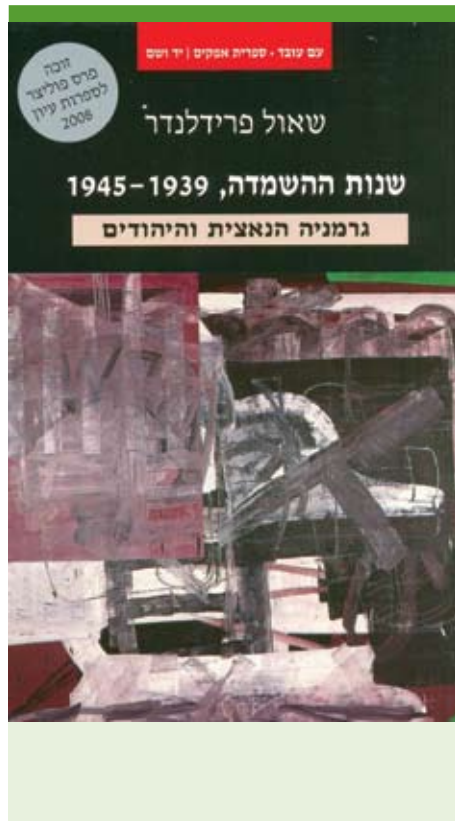
■ אנטון שמידט (1900-1942) היה אוסטרי גאה ואוהב חיים. הוא תיעב את היטלר ואת הנאציזם, ומשהתוודע ב-1941, כשהיה חייל הוורמכט בוויילנה, לרציחות ההמוניות בפונאר, הוא נרתם להציל את הנרדפים. שמידט סייע לרבים, בהם עובדי הכפייה שעבדו ביחידתו והפרוצות הפולניות שהיו נתונות למעקב, אך במיוחד נשבה בקסמם של חניכי התנועות החלוציות. בערב ראש השנה האזרחית 1942 הזמין אותם ואת מנהיגם מרדכי טננבאום לדירתו ואגב לגימת יין ואכילת סופגניות איחל להם שיזכו להגשים את חלומותיהם אך הדגיש כי בראש ובראשונה עליהם לעזוב את הגטו. למטרה זו גייס שמידט את כל האמצעים שברשותו ותוך הסתכנות אישית מילט את רובם למקומות שבהם לא נשקפה להם באותם ימים סכנה מיידית. היו שנשאר בוויילנה, טננבאום וחבריו הועברו לביאליסטוק והנהיגו שם את

באמצע 1942 נודע לחברי תנועת "דרור" בוורשה גרולו המר של מיטיבם, והם ביקשו להנציח את זכרו. יצחק צוקרמן כתב בזיכרונותיו כי לונקה קודז'ברוצקה, קשרית חברת "דרור", מסרה דיווח על אודות שמידט לאנשי הארכיון "עונג שבת" שרשם אליהו גוטקובסקי, ממזכירי הארכיון המחתרתי. ברשימה ביידיש, חמישה עמודים, תוארה "דמותו של גרמני, אוהב ישראל, שסיכן את חייו למען הצלת יהודי וילנה מידי רוצחיהם", ובכותרת נכתב: "אנטון שמידט – מתוך הסדרה: חסידי אומות העולם". הנה כי כן, החלוצים ואנשי "עונג שבת" היו הראשונים שייחסו את המונח התלמודי "חסיד אומות העולם" (בבא בתרא ט"ו, ב') ללא יהודים ששמו את נפשם בכפם להצלת יהודים

פרסומים חדשים

שאול פרידלנדר, שנות ההשמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים

גבי הדר

בקורא באמצע הרצף הכרונולוגי היובשני משהו. הנשימה נעצרת, הלב הולם, לא, זה לא ייתכן...
אכן דומה שפרידלנדר הצליח למצוא את הדרך הנכונה לכתוב על השואה – ספר היסטורי מקיף ומפורט לפרטי פרטים מכאן וספר מרגש ומרטיט לב מכאן. כי המספרים האין-סופיים, הנתונים הרבים מספור והכרונולוגיה החוזרת על עצמה בכל מקום ומקום מקהים לפעמים את הלב. אבל כדברי פרידלנדר עצמו, בעת השקת ספרו: "[...] זה מוזר, אבל לא הדברים הנוראיים ביותר הם שזעזעו אותי אלא הפרטים הקטנים שהכו בי והוציאו אותי משקל. דווקא בפרטים הקטנים על חיים ומוות של אנשים בודדים שעקבתי אחריהם נדרשתי ליותר מאמץ נפשי מאשר בתיאורי באבי יאר או מתקני אושוויץ".
בשום מקום בספר שאול פרידלנדר, ההיסטוריון המוכר ביותר בעולם של השמדת יהודי אירופה, אינו מזכיר את סיפורו האישי – סיפורו של ילד שהתחנך במנזר בשעה שהוריו נשלחו לאושוויץ – אבל הסיפור הזה מהדהד מכל הקולות העולים בספר, ודומה שכל כתיבתו של הספר הזה, שעליו זכה לפני שנתיים בפרס פוליצר, נובעת משם.
הכתבת היא מנהלת ההוצאה לאור.

■ "המאבק להינצל חסר תוחלת [...] אבל אין בכך חשיבות. מפני שאני מסוגל להביא את הדוח שלי לידי גמר ואני סמוך ובטוח שהוא יראה את אור היום כשהשעה תהיה כשרה לכך [...] והבריות ידעו מה קרה [...] והם ישאלו, האם זו האמת? אני עונה מראש: לא אין זו האמת, זה חלק קטן בלבד, רסיס זעיר מן האמת [...]" (סטפן ארנסט, "גטו ורשה", נכתב במסגרת ב-1943, בחלק הארי של ורשה).

בספרו **שנות ההשמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים** בונה שאול פרידלנדר מ"רסיסי האמת" של כל המעורבים – הקרבנות, הרוצחים ועוזריהם, האדישים והעולם שהחריש – תמונה שלמה המעוררת השתאות בהיקפה ובעומקה.

ספרי מחקר רבים נכתבו על השואה, בייחוד בשנים האחרונות, אבל ספרו של פרידלנדר הוא יוצא דופן. על פני כ-800 עמודים הוא פורש את מסכת ההשמדה בצורה שיטתית, כרונולוגית ומאופקת, אבל בתיאור הכמעט שמרני הזה הוא משלב "קולות מדברים" – קטעי יומנים ומכתבים של הקרבנות מזה ושל הרוצחים, חיילים וקצינים נאצים, מזה. קטעי המכתבים והיומנים, מהם שנקטעו ממש באמצע המשפט כמו יומנו של הנער דוד רובינוביץ, הולמים

בדברים הללו של יצחק דיכטר, מנהל בית הספר בבית הילדים רוזנהיים באזור הכיבוש האמריקני בבווריה, מתבטאת השפעתם הרבה של בתי הילדים על חייהם של ילדי שארית הפלטה. כ-5,000 ילדים, מרביתם מפולין ומהונגריה וחלקם הגדול יתומים מאב ומאם, הובאו אל בתי הילדים לאחר מסעות בריחה חוצי גבולות. המדריכים שקיבצו וליוו אותם היו צעירים בוגרי תנועות הנוער ושרידי המחנות והגטאות אף הם. בעזרת מחקרים, מסמכי ארכיון וראיונות אישיים, המחברת מתחקה על הדרך שעשו המדריכים וחנייהם מרגע השחרור מהנאצים עד העלייה לארץ ישראל: מי היו הצעירים שאספו את הילדים מהרחובות, מהרכבות, ממנזרים וממשפחות נוצריות וקיבצו אותם ב"קיבוצי הילדים", ומדוע לקחו אותם לבווריה? מה היו המניעים להקמת בתי הילדים, ועם אילו קשיים התמודדו המדריכים והשליחים מארץ ישראל? אילו יחסים נרקמו בין המדריכים והשליחים ובין הנציגים של ארגוני הסעד היהודיים והצבא האמריקני? תוך דיון בשאלות הללו נחשף לפנינו סיפורם של הילדים שאיבדו את כל עולמם ושל המדריכים הצעירים שהיו לציר מרכזי בחייהם.

טקסטים מסוימים ואילו אחרים להשמיט? מה מייחד את דמויות ה"אחר" בטקסטים שהתפרסמו?
בספרה דנה ד"ר חנה לבנת בסוגיות האלה ובאחרות באמצעות ניתוח טקסטים לילדים ולנוער שהוציאו לאור ארבעת הזרמים המרכזיים ביהדות גרמניה בשנים 1933-1938. דרך הדיון מתגלה בבירות עולמם המתמוטט של הילדים ובני הנוער היהודים בגרמניה בשנים ההן.

ניבה (שפר) אשכנזי, ארץ-ישראל באה אליהם: בתי הילדים של תנועות הנוער החלוציות בבווריה

■ "שנים היה כל אחד מאתנו חייב להילחם כדי להישאר בחיים. כשמצאנו את דרכנו חזרה לעולם של שפיות ולא הוכרחנו יותר לשקר, לרמות ולגנוב כדי להישאר בחיים, הייתה לנו הרגשה טובה ונקייה, שאנו מסוגלים לפעול למען אידאל כלשהו, הגדול יותר מאתנו. מצאנו משמעות חדשה להמשך קיומנו האישי".

חנה לבנת, כמה יפה להיות יהודי: יציוב זהות לילדים יהודים בגרמניה בשנים 1933-1938

■ "כל נער וכל נערה היהודים אמורים למצוא כאן משהו שיגרום להם שמחה ויראה להם כמה יפה להיות יהודי [...] אתם אמורים ללמוד תמיד משהו מ-Kinder-Rundschau ולשאוב ממנו הרבה מאוד הנאה ובידור. נספר לכם הרבה בייחוד,

כמוכן, על פלסטינה ועל חייהם של הילדים היהודים שם. אבל נעסוק כאן גם בכל דבר אחר החשוב לנו היהודים" (מתוך דבר המערכת בגיליון הראשון של Kinder-Rundschau, 4 באוקטובר 1933).

נידוים של הילדים ובני הנוער היהודים מבתי הספר ומחיי החברה בגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון החיש את הצורך להנחיל להם תפיסות עולם חדשות שבהן ימצאו תקווה ונוחם. על אילו עקרונות ביססו הזרמים השונים את השקפות העולם החדשות שביקשו לעצב? מי היו בעבורם הדמויות הראויות להזדהות ולחיקוי? מדוע בחרו לפרסם דווקא

סרטוטים מקוריים של אושוויץ יוצגו ביד ושם

חשוב הממחיש את התכנון השיטתי והמתמשך של 'הפתרון הסופי' על ידי הגרמנים", אמר שלו. "אני מברך על החלטת עורך העיתון להעביר את הסרטוטים למשמרת עולם ביד ושם, להחלטתו יש משמעות מיוחדת". הסרטוטים יוצגו בפעם הראשונה בישראל בתערוכה שתפתח ביד ושם בינואר 2010 לציון 65 שנים לשחרור אושוויץ.

■ התכנית הכללית של מחנה אושוויץ I, לרבות מבנה המפקדה הענקי שלא נבנה, 30 באפריל 1942

לראש הממשלה בנימין נתניהו סרטוטים מקוריים של אושוויץ.

בשנת 2008 נמצאו בדירה נטושה בברלין 29 סרטוטים מצהיבים ומקוריים של מבנים במחנה אושוויץ, רובם הוכנו בסתיו 1941. ייחודם העיקרי של הסרטוטים הוא בתארוך המוקדם למדי של חלק מהם לעומת סרטוטי אושוויץ שהיו ידועים עד כה. הסרטוטים הם בקנה מידה 1:100, ובהם אחת מתכניות המחנה מ-23 באוקטובר 1941 הנושאת הערת שוליים וחתימה של הימלר בצבע ירוק. העיתון הגרמני הנפוץ *Bild* השייך לתאגיד התקשורת הגרמני "אקסל-שפרינגר" קנה את הסרטוטים ופרסם את דבר מציאתם בהבלטה בנובמבר 2008. הסרטוטים והמסמכים שנתקבלו אתם נבדקו בארכיון הפדרלי הגרמני כדי לאשר את מקורותם ואז הועברו למשמרת עולם ביד ושם. יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו ומנהל אגף הארכיונים ד"ר חיים גרטנר השתתפו בטקס. "הסרטוטים המקוריים של אושוויץ הם סמל גרפי

■ מימין לשמאל: יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו, העורך הראשי של העיתון הגרמני *Bild* קאי דיקמן וראש הממשלה בנימין נתניהו מתבוננים בסרטוטים המקוריים של אושוויץ-בירקנאו.

■ בטקס ב-27 באוגוסט 2009 בברלין העניק העורך הראשי של העיתון הגרמני *Bild* קאי דיקמן

משפחתו של השחקן היהודי זישה כץ מתאחדת מחדש, בזכות דף עד

■ המשפחות שור, שלומוביץ (לבית כץ), גליזר וסילברמינץ מתאחדות בבית הכנסת ביד ושם.

■ זישה כץ (יושב במרכז) במחזה בשנות ה-30 החייט העני הקטן

■ את דבר קיומו של דף עד לזכר זישה כץ, שחקן ידוע בלהקת תאטרון היידיש של ורשה, גילתה הקיץ נינתו פני גליזר מארצות הברית, וגילוי זה סלל את הדרך לאיתורו של דודנה מישראל ג'רלד שור. בקיץ 1939, כששור היה ילד, בא דודנו זישה כץ לניו יורק כדי להופיע בתאטרון היהודי. משפחתו של שור אירחה את כץ בביתה, וכך זכה ג'רלד להכירו. בזכות הגילוי התאחדה נעמי שלומוביץ – אמה של גליזר, ניצולת שואה וסבתו של זישה כץ – מחדש עם עשרות קרובי משפחה ברחבי העולם שעל קיומם לא ידעה דבר.

להוקרת זכרם: לוח שנה חדש לשנת תש"ע

הצליחו להגר או למצוא מסתור, אך רובם גורשו למחנות ריכוז והשמדה. התופעה התרבותית המרתקת שכונתה בשם אסכולת פריז באה לקצה באחת. מבחר היצירות מאוסף האמנות של יד ושם המוצגות ביומן הן הצצה נדירה לעולם התוסס והמרגש של אמנים יהודים על סף חורבן. היומן הופק בתמיכתם של ד"ר אנדרה בולג, נשיא עמית של הקהילה היהודית בציריך שבשווייץ, וקרולין בולג, והוא עוד חוליה במאמצים הנמשכים של יד ושם להוקיר את זכר האמנים שנרצחו בשואה.

את היומן השולחני החדש אפשר להשיג במרכז הספר (חנות הספרים) ביד ושם.

את תופעת התקבצותם של אמנים מארצות מוצא שונות במקום אחד, בזמן אחד ובמטרה משותפת אחת: ליצור אמנות. עם כיבוש הנאצים את צרפת ב-1940 החלה במלוא עוצה הרדיפה של אמנים יהודים. חלק מהם

■ לוח שנה שולחני חדש לשנת תש"ע מתבסס על יצירותיהם של אמנים יהודים שהשתייכו לאסכולת פריז (*L'Ecole de Paris*). מראשית המאה ה-20 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה הייתה פריז מרכז תרבותי תוסס, אבן שואבת לאמנים מכל קצות אירופה. אמנים יהודים רבים שנהו אחר שוויון הזכויות והאווירה הליברלית בצרפת שנשללו מהם בארצות מוצאם נהרו לבירתה. בחדרי הסטודיו ובבתי הקפה של מונפרנס ניתנה לאמנים שזה מקרוב באו הזדמנות להיפגש ולהחליף דעות עם אמנים דגולים כמו פיקסו, שגאל, ברנקוזי ומודיליאני. לכן יותר משהוא סגנון או זרם אמנותי, המושג "אסכולת פריז" מגדיר

מתנדבים נפרדים מיסל'ה כרמין

ד"ר גדעון גרייף וריקי בודנהיימר

■ ב-7 בספטמבר נערך בשלוחת בית הספר המרכזי להוראת השואה בגבעתיים מפגש לרגל סיום התרגום של חטיבה 0.2 בארכיון יד ושם, היא חטיבת וינר. המרכז של קבוצת המתרגמים יוסל'ה כרמין סיים את תפקידו, ושני האירועים צוינו בהשתתפות עשרות מהמתרגמים המתנדבים.

ב-1995 יזם ניצול השואה יוסל'ה כרמין פרויקט מקורי וייחודי: תרגום העדויות שנאספו ביד ושם ושמקורן באוספים של סוף המלחמה. לעדויות

■ יוסל'ה כרמין (מימין) עם יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו

רבות, במיוחד עדויות שנאספו מיד לאחר המלחמה במחנות העקורים בגרמניה, יש חשיבות היסטורית מהמעלה הראשונה, אך רובן בשפות זרות ובהן פולנית, יידיש, רוסית, סלובקית וצ'כית, והן לא היו נגישות לציבור רחב שאינו דובר את השפות הללו. תרגום העדויות לעברית פתח אותן לקבוצות רחבות של מתעניינים.

בשנים הראשונות של הפרויקט הייתה קבוצת המתרגמים מצומצמת לכמה חברי קיבוץ, יידי יוסל'ה, ואחר כך גייס כרמין קבוצת מתרגמים מכל רחבי הארץ. בקבוצה כ-100 מתרגמים, נשים וגברים גמלאים, משכילים ומסורים, המקדישים מזמנם וממרחם בהתנדבות, מתוך מודעות לחשיבות עבודתם.

"הכוח מאחורי הפרויקט שלי הוא האמונה שאני תורם לזיכרון הלאומי של העם היהודי", מסביר כרמין. "בזכות צוות המתרגמים המסור והנפלא שלי ובזכות העידוד של יד ושם עלה בידי להשלים משימה קדושה זו".

מפעל התרגום נמשך בהדרגתם של לימור לוי, אווה לוטם ודן פיליפ. יוסל'ה מקווה שהמתנדבים ימשיכו בעבודתם המסורה כל עוד יש עדויות לתרגם.

גדעון גרייף הוא היסטוריון ומתנח, וריקי בודנהיימר מרכזת את פרויקט המתרגמים המתנדבים בארכיון.

עמיר וולף

■ אתר יד ושם עוצב ונבנה מחדש לא מכבר, ואתר חדיש וידידותי עומד כעת לרשות הגולשים. סרגלי הניווט הברורים וטכנולוגיית החיפוש המתקדמת מבטיחים למיליוני המבקרים באתר מדי שנה גישה מרבית למאגרי המידע העצומים של יד ושם.

מבעד לעדשת היסטוריה

ליטל בר

אתר האינטרנט זוכה בפרס Webi2009 ל"הצטיינות מיוחדת"

■ מימין לשמאל: יושב ראש התחרות Webi2009 עידו לוי עם מרק גינזברג וקארינה פסטרנק

אתר יד ושם החדש

■ אתר יד ושם מציג מבחר תצלומים מאוספי הארכיונים והמוזאונים שלו המתמקדים בנושא או באירוע מסוים מתקופת השואה. כמה מהנושאים הם ילדים ניצולים שצולמו בעת שחרור מחנה אושוויץ, עדות אווירית לרשימת שינדלר וסיפורן של משפחות לפני השואה, בתקופת השואה ואחריה.

מבעד לעדשת היסטוריה

לרגל השנה החדשה - מאוספי יד ושם

■ ראש השנה ויום הכיפורים הם החשובים שבכל חגי ישראל, ובאופן מסורתי הם הזדמנות להתבוננות פנימית, לבקשת סליחה ולמתן מחילה, הזדמנות להחליט להיטיב את דרכינו, וכן מועד לתפילות למען שנה בריאה ומאושרת.

תערוכה מקוונת של עדויות, חפצים, תמונות, כרטיסי ברכה וספרי תפילה מאוספי יד ושם ושכבר קיימת באנגלית ובעברית ועתה גם בספרדית מציעה מבט על הדרכים שבהן ציינו היהודים את המועדים המיוחדים האלה לפני השואה, בשואה ואחריה.

הכותב הוא עורך אתר האינטרנט בעברית.

ארכיוני יד ושם - באתר

■ בתחילת חודש אוגוסט הוסיף יד ושם חלק חדש לאתר האינטרנט שלו על תולדות ארכיוני יד ושם, המאגר הגדול ביותר בעולם של מידע על השואה. בחלק החדש מתוארים סוגי התיעוד המגוונים של הארכיונים, וכן תהליכי שימור ודיגיטיזציה שנועדו להגן על חומרי התיעוד ולעשותם נגישים יותר לציבור הרחב.

בחלק ניכר מהמסמכים שנאספו בארכיוני יד ושם ובהיכל השמות אפשר לעיין באינטרנט. עוד אפשר להגיש בקשות למידע על קרובות מתקופת השואה וגם מידע על אופן מסירת חומרים למשמרת ועל האפשרויות השונות לקבלת ייעוץ ומידע ביד ושם.

הכתבת היא ראש מדור ההגשה באגף הארכיונים.

■ אתר האינטרנט של יד ושם זכה זו השנה הרביעית בתחרות Webi2009 של כתב העת אנשים ומחשבים בקטגוריה מיוחדת. בטקס הענקת הפרס בקריית שדה התעופה ב-14 בספטמבר קיבלו רכז הפרויקטים לאתר האינטרנט מרק גינזברג ומעצבת האתר קארינה פסטרנק בשם צוות האתר את התעודה ל"הצטיינות מיוחדת" של אתר האינטרנט של יד ושם בשל המידע שמשופק בו.

מנימוקי השופטים: "אתר יד ושם משמש כאות ומופת לאתרי האינטרנט בישראל. האתר מכיל כמות עצומה של תכנים, המאורגנים בסדר מופתי. בנוסף, האתר משרת מיליוני מבקרים ממאות מדינות ברחבי העולם".

מבקרים ביד ושם: יולי-ספטמבר 2009

■ **בחודשים יולי, אוגוסט וספטמבר ערך יד ושם יותר מ-100 סיורים מודרכים לכ-1,500 מבקרים רשמיים מישראל ומהעולם.** במבקרים היו ראשי ממשלות, אנשי עסקים בולטים, נשיאים ומנהלים של ארגונים ושל עמותות, זוכה פרס נובל לשלום, נשיא בית משפט עליון ואישיות נערצת מעולם הספורט.

■ **שר החוץ של גרמניה ד"ר פרנק וולטר שטיינמיר** (משמאל) ביקר ביד ושם ב-6 ביולי בלוויית יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו. שר החוץ כבר ביקר ביד ושם בשנת 2006 ובשנת 2008.

■ **סגנית ראש ממשלת אוסטרליה ג'וליה גילארד** (במרכז) ביקרה ביד ושם ב-23 ביוני והניחה זר באוהל יזכור. לביקורה התלוו (מימין לשמאל) מנהל הדסק האנגלי דוד מצלר, חבר הפרלמנט הבריטי פיטר קוסטלו, שגריר אוסטרליה בישראל ג'יימס לארסן והמייסד ויושב הראש של העמותה לחילופי תרבות אוסטרליה-ישראל אלברט דדון.

■ **ראש ממשלת צ'כיה יאן פישר** (לפנים משמאל) סייר במוזאון לתולדות השואה ב-22 ביולי, בהדרכתו של מנהל הספריות ביד ושם ד"ר רוברט רוזט (לפנים מימין). שר החוץ של צ'כיה יאן קוהוט ביקר ביד ושם ב-25 ביוני.

■ **ראש ממשלת אתיופיה סיום מספין** סייר ב-12 ביולי במוזאון לתולדות השואה וב"יד לילד" והניח זר באוהל יזכור.

■ **קבוצה של פליטים סודנים** שנמלטו לישראל מרצח העם בחבל דרפור ביקרה ביד ושם ב-3 באוגוסט. את הביקור יזמו ארגונים המסייעים לפליטים אשר הגיעו לישראל מאז פרוץ המשבר בחבל דרפור. הקבוצה סיירה במוזאון לתולדות השואה בהדרכתו של מנהל הספריות ביד ושם ד"ר רוברט רוזט (משמאל) ונגפשה עם יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו. לאחר מכן שמעה הקבוצה מפי עובדת יד ושם שרה פצינץ את סיפורה המיוחד. פצינץ, בתם של חסידת אומות העולם מוסלמית מסריבו, מצאה מקלט בישראל בעת המלחמה בסריבו והתגוררה, וכיום היא עובדת ביד ושם.

■ **נשיא הרפובליקה הדומיניקנית לאונל פרננדס** ריינה ביקר ביד ושם ב-13 ביולי, מלווה ברעייתו מרגריטה סדניו דה פרננדס ושר חוץ של הרפובליקה הדומיניקנית קרלוס מוראלס טרונקוסו.

■ **בביקורם ביד ושם ב-8 בספטמבר סיירו סגנית השר לענייני גמלאים לאה נס** (משמאל), בת לניצולי שואה, ומנכ"ל המשרד לענייני גמלאים אהרון אזולאי (במרכז) בבית הספר המרכזי להוראת השואה בלוויית מנהלת בית הספר דורית נובק (מימין).

■ **בביקורם ביד ושם ב-27 ביולי סיירו ראש עיריית ירושלים ניר ברקת** וראש הסגל בעיריית ירושלים מיכל שלם בתערוכה "כאן ביתי: ניצולי שואה בישראל".

קריאתו של הרב לאו לשנה החדשה: מלאו דפי עד עכשיו

שם אבא או אימא, סבא וסבתא ביומנים, באלבומים ובספרי זיכרונות [...] ונתתם לנו שם על שם הסבא שנספה בשואה [...] כדי שלא יימחה זכרם, אנחנו מבקשים מכם בכל לשון של בקשה: מלאו את דפי העד!"

אפשר לחפש מידע או להגיש שמות של אנשים שהכרתם ואשר נספו בשואה במאגר השמות המרכזי של יד ושם בכתובת www.yadvashem.org

למאמצי יד ושם לאסוף את השמות של כל אחד ואחת מקרבנות השואה באמצעות מילוי דפי עד לזכרם והגשתם ליד ושם. זו הדרך היחידה, הוא אמר, להבטיח שלכל אחד מקרבנות השואה יהיה מקום בזיכרון הקולקטיבי שלנו.

בדרשתו של הרב לאו אפשר לצפות באתר האינטרנט של יד ושם וגם ב-YouTube. "זאת היא השעה האחרונה", הוא הסביר. "לא מספיק שהנצחתם את

הרב ישראל מאיר לאו, יושב ראש מועצת יד ושם, נשא בעת האחרונה דרשה מעוררת השראה לציון ראש השנה תש"ע. הדרשה הסתמכה על מקורות תנ"כיים הנוגעים לזיכרון אישי וקיבוצי, ובה הדגיש הרב לאו את חשיבות ההנצחה של אחינו ואחיותינו, הורינו, סבינו וחברינו היהודים שנספו בשואה. הרב לאו, בעצמו ילד-ניצול ששרד ממחנה הריכוז בוכנוולד, קרא ליהודים בכל רחבי העולם להצטרף

אירועי יולי-ספטמבר 2009

15 ביולי ■ טקס הענקת אות חסיד אומות העולם לְדָרְאָגוּלְיוֹב טראקוביץ המנוח מסרביה שהציל את מרגיטה אונגר וילדיה אולגה וטיכומיר. בתמונה, מימין לשמאל: נכדתו של החסיד אולי כרמל, נציגת שגרירות סרביה בישראל ביאנה וודקוביץ-ליר, בתו של החסיד נְדָה ג'וראשְׁבִּיץ-טראקוביץ שקיבלה בשמו את האות והמדליה, בנותיו של טיכומיר מירנה ואולגה אונגר, חתנו ומרים אביעזר, חברת הוועדה לציון חסידי אומות העולם שטיפלה בתיק

4 באוגוסט ■ ניצולת השואה דורה שמריה (משמאל) הדליקה נר לזכר הנספים באזכרה השנתית ליהודי רודוס וקוס בליווי יושב ראש העמותה למורשת

יהודי רודוס מריו סוריאנו (במרכז). מגי כהן (מימין) הנחתה את הטקס.

6 באוגוסט ■ הצייר יצחק בלפר, חניך בית היתומים של יאנוש קורצ'אק, נשא דברים לפני חניכי

תנועת הנוער "מחנות העולים" בעצרת השנתית לזכרם של יאנוש קורצ'אק, סטפה וילצ'ניקה והילדים.

7 באוגוסט ■ מאות ניצולי שואה מילאו את אולם היכל יהדות ווהלין בגבעתיים בקונצרט היסטוריה, מוזיקה וזיכרון שבו הושמעו יצירות של מלחינים מגטו טרזיינשטט שנספו בשואה ושל מלחינים שהנאצים החרימו את יצירותיהם. את היצירות ניגנו תלמידי הסמינר התשיעי של כיתות אמן בין-לאומיות בבית טרזין בניהולו המוזיקלי של ד"ר דודו סלע. את הקונצרט הנחה המלחין פרופ' מיכאל וולפה.

25 באוגוסט ■ "משיב הרוח": מצפת לירושלים – קונצרט מוזיקת נשמה יהודית. ניגונים עתיקים שליוו את העם היהודי לאורך הדורות נוגנו בידי כליזמרים ותיקים וצעירים מישראל ומרחבי העולם, תלמידי הסמינר הבין-לאומי "קלרניט וכליזמר בגליל" שהתכנסו בצפת לסדנה של שבוע בניהולו המוזיקלי של המאסטר ג'ורא פיידמן. בתמונה, מימין לשמאל: פרופ' יוזף באלוג, מאסטר ג'ורא פיידמן, הלמוט אייזל וחנן בר סלע

2 בספטמבר ■ ערב אזכרה והתייחדות עם קהילות ווהלין שנספו בשואה: רוקיטנה, סרני, דומברוביצה, ברזנה, ולדימירץ, ברז'ניץ, אנטונובקה, הורדץ והסביבה

2 בספטמבר ■ טקס אזכרה של ארגון יוצאי דזונסקה וולה בישראל ובתפוצות

2 בספטמבר ■ ערב עיון לרגל הוצאתו לאור של הספר (בעברית) "שנות ההשמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים" מאת פרופ' שאול פרידלנדר בהוצאת יד ושם ועם עובד (ראו עמ' 13). בערב העיון השתתפו יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו, עורך מדור העיון בהוצאת עם עובד פרופ' אלי שאלתיאל, יועץ אקדמי של יד ושם פרופ' ישראל גוטמן ומחבר הספר פרופ' שאול פרידלנדר מאוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס.

15 בספטמבר ■ מפגש שנתי לציון 65 שנים לחיסול גטו לודז' במוזאון תל אביב לאמנות

22 בספטמבר ■ אזכרה ליהודי ליטא שנרצחו בשואה ולציון 66 שנים לחיסול גטו וילנה בהשתתפות שר ההסברה והתפוצות יולי אדלשטיין (בתמונה, נושא דברים), מנכ"ל יד ושם נתן איתן, שגריר ליטא בישראל דריוס דגוטיס, יושב ראש איגוד יוצאי וילנה והסביבה בישראל מיכאל שמיביץ וניצולים מליטא בכלל ומווילנה בפרט

24 בספטמבר ■ טקס אזכרה שנתי לציון 68 שנים לרצח היהודים בידי הנאצים על אדמת אוקראינה: קרבנות הטבח בבאבי יאר, בבוגדנובקה, בדרוביצקי יאר ובאזורים הסמוכים. בתמונה, מימין לשמאל: שגריר אוקראינה בישראל איגור טימופייב, חברת הכנסת מרינה סולודקין, יושב ראש הסוכנות היהודית נתן שרנסקי ויושב ראש התאחדות יוצאי אוקראינה בישראל דוד לוי

בתיעד ובשימוש בעדות בעל פה. אחד מפרסומיו הרבים הוא שני כרכים של פנקס הקהילות: ליטא, לטביה ואסטוניה שהפיק יד ושם. אוסף דב לוי, כמו האדם ובני גילו, הוא חוליה חיונית בגשר שבין דור החוקרים-עדים למי שהלכו בעקבותיהם במחויבותם לעסוק במחקר למדני על אודות השואה.

הכותב הוא מנהל הספרייה.

אוסף מיוחד של עד-היסטוריון נתרם לספרייה ד"ר רוברט רוזט

סופרי מחקר, ונוסף על ספריו קיבלה הספרייה בעת האחרונה מלויין יותר מ-200 מאמרים באנגלית שהוא כתב במהלך השנים. חומר זה קובץ ומועמד לרשות קהל הקוראים של הספרייה. בקרוב יגיעו לספרייה כל כתביו של לויין בעברית, וכן אין-ספור מאמרים שנכתבו על מחקר ועל חייו. לויין משמש כיום חבר במועצת יד ושם, והוא מומחה בנושא השואה במדינות הבלטיות וחלוץ

■ רבים מניצולי השואה שהיו להיסטוריונים היטיבו לשלב בעבודתם את סיפור חייהם והחילו את תבונותיהם האישיות בכתיבתם ההיסטורית, בלי לפגוע באיכות הגבוהה של ידענותם. לאור חשיבותם של חוקרים-עדים אלו יזם יד ושם פרויקט: להעביר לספרייה את כל כתביו של אחד האישים הפוריים ביותר בקבוצה זו, פרופ' דב לויין, ואת מה שנכתב על אודותיו. פרופ' דב לויין הוא מחברם של כ-700 מאמרים

ידידים ברחבי העולם

ישראל

■ ב-1 ביולי ביקרו ביד ושם טוביה קליין, יושב ראש ארגון יוצאי רוסיה הקרפטיים בישראל, ואחותו רבקה זאבי, התומכים בנדיבותם בפעילויות יד ושם. בביקור נפגשו השניים עם מנכ"ל יד ושם נתן איתן והתייחדו עם זכר בני משפחתם שנספו בשואה.

■ ב-18 באוגוסט ביקרה ביד ושם נטה גטניו, ידידה ותומכת של יד ושם. בביקור התייחדה נטה עם זכר יקירה שנספו בשואה.

ארצות הברית

■ תומכי יד ושם ג'ן ואנדי גרובמן (מימין) סיירו אישי במוזאון לתולדות השואה בהדרכתה של האוצרת לאמנות אליעד מורה-רוזנברג (משמאל).

■ ב-24 ביולי זכה יד ושם לארח את סיד פניץ (שני מימין), תומך ותיק של יד ושם, את ארוסתו ואת בת דודתו. מנהל האגף לקשרי חוץ שעה בן יהודה (מימין) הציג לפנייהם מסמכים וחפצים אשר שופכים אור על סיפורו של היחיד בשואה.

■ תומכי יד ושם מרק מוסקוביץ ואמו רוז מוסקוביץ סיירו עם המשפחה המורחבת סיור מיוחד ביד ושם. המשפחה ציינה את היארצייט הראשון של אביו של מרק הנרי מוסקוביץ ז"ל, ניצול שואה שהלך לעולמו בגיל 102.

■ דניאל והארי קרטן ובני משפחתם ציינו את בר המצווה של בנם יונתן ביד ושם. הטקס נערך במצפור הפרטיזנים אשר נבנה בתרומתם הנדיבה של הוריו של הארי, יוליה ואיזידור קרטן ז"ל. המצפור משקיף על יער ירושלים ועל בקעת הקהילות ביד ושם.

בריטניה

■ התורמים ליד ושם לאון שאלר ואשתו המנוחה פרדה ז"ל תרמו כיתה בבית הספר המרכזי להוראת השואה. לאון, בנו קלייב שאלר וילדים ונכדים אחרים של לאון הגיעו לסיור ביד ושם ביולי.

■ דברה ומיכאל זיף ביקרו ביקור מרגש ביד ושם בחודש אוגוסט עם שני בניהם. בביקור הוצגו לפנייהם מצגת מיוחדת בארכיוני יד ושם, וכן שלט המוקיר את תרומתם הנדיבה של אביה של דברה ד"ר היינץ מסמון ז"ל ואלמנתו אדיטה.

אוסטרליה

■ סולומון ורוזי לו (במרכז) ממלבורן הגיעו באוגוסט לסיור מיוחד במוזאון לתולדות השואה, בהדרכתו של מנהל הדסק האנגלי דוד מצלר (משמאל). יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו (מימין) קיבל את פניהם בהגיעם ליד ושם.

הדסק הנוצרי

■ תרומתם של **ידידי יד ושם הנוצרים בגרמניה** לבית הספר המרכזי להוראת השואה תאפשר קיום סמינר של מנהיגים נוצרים ביד ושם ב-2010. התרומה הועברה ליד ושם באמצעות הסניף הגרמני בשגרירות הנוצרית הבין-לאומית ירושלים (ICE). מימין לשמאל: מנהל האגף לקשרי חוץ **שעיה בן יהודה**, מנהלת בית הספר המרכזי להוראת השואה **דורית נובק**, יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו**, המנהל הבין-לאומי של השגרירות ד"ר **יורגן בולר**, מנהלת הדסק הנוצרי ביד ושם **סוזנה קוקונ** ומנהל השגרירות הנוצרית הבין-לאומית ירושלים הכומר **מלקולם הדינג**

הצטרפו לחוג ידידי יד ושם היום!

■ בתקופה זו של חוסר ודאות כלכלית ומעשי אנטישמיות גוברים ברחבי העולם, יד ושם מכפיל את מאמציו להנציח את זיכרון השואה ולהנחיל את משמעותה האוניברסלית. יד ושם מודה לכם על תרומתכם לפעילויות ההנצחה, התיעוד, המחקר והחינוך שהוא מקיים ומקדם בברכה את התומכים החדשים מהארץ ומהעולם המצטרפים לחוג ידידי.

■ **כדי לתרום* באמצעות כרטיס אשראי או באמצעות המחאה, יש לפנות לכתובת זו:**

אגודת נאמני יד ושם בישראל
יד ושם – רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
ת"ד 3477 ירושלים 91034
טלפון: 02-6443417/8
פקס: 02-6443419

דואר אלקטרוני: Israel.society@yadvashem.org.il

*התרומה ליד ושם מוכרת לצורכי מס על פי סעיף 64 א' לפקודת המס.

מקסיקו

■ **שרה ורונלדו עוזיאל** (שני ושלישית מימין) ביקרו ביד ושם עם חבריהם **אלנה ורברטו קוצינסקי**. אל הביקור התלוותה מנהלת דסק איברו-אמריקה, ספרד ופורטוגל **פרלה חזן** (מימין).

■ בטקס לכבודם של **רות וסלומון מרכוסשאמר** (ראשונים מימין) בבית הכנסת ביד ושם השתתפו השר **יוסי פלד** (משמאל), **פרלה חזן** (שנייה משמאל) ויושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו** (במרכז).

ארגנטינה

■ יושב ראש מועצת יד ושם הרב **ישראל מאיר לאו** ויושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו** (מימין) הצטרפו אל **דורה זיטנו** (במרכז) בטקס הסרת הלוט מעל לוח הזיכרון לזכר בני משפחתה אשר נספו בשואה.

■ משלחת של המוזאון היהודי בסידיני ביקרה ביד ושם ביולי. הביקור היה המשך ישיר לביקורה של המשלחת באתרים ובמחנות באירופה. מימין לשמאל: סגנית מנהל האגף לקשרי חוץ **שרי גרניצה**, ההיסטוריון הראשי של המוזאון היהודי בסידיני וחבר הוועדה המייעצת לתכנית גנדל של יד ושם ללימודי השואה באוסטרליה פרופ' **קונרד קווייט** והנשיא הפורש של המוזאון היהודי בסידיני והתורם ליד ושם **ג'ון רוט**

ונצואלה

■ **רורברטו פוגל** (שלישי מימין) ובני משפחתו השתתפו בטקס הסרת הלוט מעל שלט ההוקרה לכבודם ביד ושם, בלוויית מנהלת דסק איברו-אמריקה, ספרד ופורטוגל **פרלה חזן ומאוריסיו חזן** (משמאל).

■ יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו ופרלה חזן** ליוו את **נירה מאיר סטרסברג** (שנייה מימין), בתה **מאיר** ונכדתה **אלכסנדרה** (משמאל) בביקורן ביד ושם.

חדש על המדף

ישראל (איגנאץ) צ'שנובסקי, נכתב בציפורן האצבע: רשימות מן המסתור

■ "את שיעורו העצום של הסבל הזה יתאר עכשיו העט הזה - מציפורן אצבעו של אדם. ספק אם מישהו בעולם חווה את אשר נפל בחלקנו, וקרוב לוודאי שאיש לא כתב עד כה בציפורן שכזאת [...] יישאו נא אפוא קרעי זיכרון אלה את האמת האותנטית של ייסורי המוות במלחמה על החיים".

בעדות נדירה ורגישה מתאר ישראל (איגנאץ) צ'שנובסקי את מסע ההישרדות שלו ושל משפחתו באזורים הכפריים של מחוז רדומסקו בפולין בזמן הכיבוש הנאצי. זה תיאור מסע של נדודים וטלטלה ממסתור למסתור בקור וברעב, בצל תחושת המלכוד וערעור האמונה. כשהסכנה מרחפת מעל ראשו, הוסיף צ'שנובסקי לייחל לחופש ולכתוב בכל מאודו – כדי לשמור על שפיותו, על אנושיותו, כדי להתנתק מן המציאות הבלתי אפשרית שנקלע אליה וכדי לתעד את קורות עמו. רשימותיו אלו רואות אור בפעם הראשונה בשלמותן לאחר שנים רבות של מאמצים לזיהוי שמו של המחבר ולפענוח כתבי היד ששרדו. פרסומן הוא בבחינת תיקון סמלי לתהליך ההיסטורי שגרם למחיקת שמם של מיליוני יהודים באירופה.

הרמן שולמן, חסד של אמת: עדות מגטאות המוות של טרנסניסטריה

■ "אני יודע היטב שעדותי אינה אלא טיפה בים אך אני מקווה שכל קורא [...] אולי יוכל לחוש לרגע את האב והאם הניצבים מול ילדיהם ואינם יכולים לבוא לעזרם, את הסבא והסבתא הכושלים בדרך, את בדידותו של הפעוט המושיט את ידו הקטנה, הכחולה מקור, בתחנונים או את הנער שכל חלומותיו נגוזו באחת".

הרמן שולמן משחזר את מסלול הייסורים והמוות של מגורשי טרנסניסטריה, את השיירות האין-סופיות בדרכים שלצדן נערמו גוויותיהם של הטובחים ושל המגורשים שלא עמדו בתלאות, את המפגש עם שלדי האדם לבושי הסחבות שהושארו לגסוס ברעב, בקור ובמגפות, את הגטאות המאולתרים ומחנות הכפייה, את חוסר האונים לנוכח אבדן בני המשפחה ונוכחותו המתמדת של המוות ואת האימה מפני אכזריותם השרירותית של נציגי השלטון ועוזריהם. שולמן מספר בעדותו המאוחרת באומץ לב על ההתמודדות המוסרית מול אימת המוות וכיצד למד להבחין בלב הכאוס בין טוב לבין רע ואף הצליח לשמור על ערכים אנושיים ויהודיים של עזרה הדדית ואחריות אישית, ערכים שהנחילו לו הוריו אשר נשארו בשדות טרנסניסטריה.

אברהם שביט, אדם בכל דרכיו

■ "נולדתי בעיירה סְקֶמְפָה בפולין בשנת 1935. איש אינו זוכר את תאריך הולדתי. הגעתי לארץ ב-28 ביוני 1950, לכן קבע הפקיד במשרד הרישום שיום הולדתי הוא 28 ביוני 1935, ותאריך זה נתקבע".

סיפורו המרתק של אברהם הבוגר שהיה ילד בן חמש בפרוץ מלחמת העולם השנייה הוא תיעוד מצמרר ומעשיר של סיפור חניכה רב-ממדים. שביט מגולל בפרוטרוט את קורותיו של ילד ונער יהודי, החל בזיכרונות קטועים מביתו בעיירה קטנה בפולין וכלה בהתגייסותו לצה"ל. זה סיפורו של ילד תמים שניצל בזכות השתעבדותו לאיכר פולני, נפדה לאחר המלחמה בידי דודתו והחל את מסע נדודיו על פני כמה ארצות ויבשות עד שעלה ארצה.

יד ושם

רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

כתב העת יד ושם ירושלים

ת"ד 3477 ירושלים 91034

טלפון 02-6443413, פקס 02-6443409

yv.magazine@yadvashem.org.il

www.yadvashem.org